

Staat mama er alleen voor?

Vangnetten vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché, Guatemala

Eline Hendriks en Annelot van Rooij

Universiteit Utrecht

Staat mama er alleen voor?

Vangnetten vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché, Guatemala

Bachelorproject - thesis 2017-2018

Eline Hendriks

Studentnummer: 5719704

e.hendriks4@students.uu.nl

Annelot van Rooij

Studentnummer: 5666791

a.h.vanrooij@students.uu.nl

Begeleidend docent: Marie-Louise Glebbeek

Datum: 27 juni 2018

Woordenaantal: 21 205

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Steun vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied	13
- Antropologie, gender en genderongelijkheid	13
- Gender en sociaaleconomische ongelijkheid	14
- Sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders	17
- Formele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders	18
- Informele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders	21
Steun vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied in Guatemala	25
- Antropologie, gender en genderongelijkheid in Guatemala	25
- Sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders in Guatemala	26
- Formele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala	27
- Informele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala	28
Het perspectief van organisaties en familieleden	31
- De sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders volgens de vangnetten	31
- Vangnetten binnen de gemeenschap van Santa Cruz del Quiché voor sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders	36
- De steun van vangnetten; behoeftes en effecten	42

Mama's visie	47
- Sociaaleconomische posities	47
- Beschikbare vangnetten	53
- Hoe wordt de hulp van de formele en informele vangnetten ervaren?	59
Discussie & Conclusie	63
Literatuurlijst	69
Spaanstalige samenvatting	75

Inleiding

(...) Hetgeen dat mij een beetje helpt is een programma dat Aldeas Infantiles heet. (...) Het is een groep van personen waar ze ook zorgen voor kinderen, maar daarnaast geven ze een hoeveelheid voedsel om ons te helpen. Ze geven elke maand een hoeveelheid voedsel zodat we ook andere dingen kunnen kopen van wat we verdienen naast het kopen van voedsel. (...) met dat [voedsel] helpt het ons een beetje, meer dan wat dan ook. Wat ik verdien is niet veel en we hebben niet genoeg voor iedereen hier. Het is niet veel wat ze ons geven, maar ja, het helpt ons (...)¹

Zoals de situatie hierboven laat zien heeft deze alleenstaande moeder weinig inkomsten. Naast haar verdiensten, ontvangt zij hulp van een organisatie, wat niet elke alleenstaande moeder krijgt². Een groot deel van de alleenstaande moeders in ontwikkelingslanden leeft in armoede. Daarnaast krijgen zij geregeld te maken met sociaaleconomische ongelijkheid, genderdiscriminatie en moeten zij vaak zorgen voor zowel de inkomsten als voor de kinderen en huishoudelijke taken (Buvinic & Gupta 1997, 263-264; Chant 2004, 20). Chant (2002, 561), Gindling & Oviedo (2008, 11) en Buvinic & Gupta (1997, 272) geven aan dat er in sommige ontwikkelingslanden overheidsprojecten draaien die toegespitst zijn op het steunen van alleenstaande moeders in armoede. Echter blijken deze programma's volgens Chant (2002, 561) en Gindling & Oviedo (2008, 11) niet in alle gevallen genoeg te helpen vanwege de beperkte omvang, beperkte middelen en gebrek aan aandacht voor bredere structuren van genderongelijkheid.

Naast de wel of niet aanwezige steun van de overheid merken Domínguez & Watkins (2003, 121), Harknett (2006, 117), Henly (2002, in Harknett 2006, 175) en Nelson (2000, 292) op dat er soms sprake is van sociale netwerken waarvan alleenstaande moeders in armoede steun ontvangen. Niet alle alleenstaande moeders hebben echter een sociaal netwerk tot hun beschikking (Nelson 2002, 292; Harknett 2006, 187; Henly et al. 2005, 135).

Behalve de overheid en sociale netwerken die steun kunnen bieden aan alleenstaande moeders blijken er ook Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO's) te zijn die deze steunbiedende rol in

¹ Interview met Eleena (20-03-2018).

² Interviews met Laura (06-04-2018); Aleece (08-03-2018); Miriam (06-03-2018); Evita (29-03-2018).

kunnen vullen. In tegenstelling tot informatie op websites van verschillende organisaties³ is in de wetenschappelijke literatuur echter niet veel informatie hierover te vinden. Dit geldt hetzelfde voor literatuur over overheidsbeleid in ontwikkelingslanden gefocust op het helpen van alleenstaande moeders als voor literatuur over steun van sociale netwerken aan alleenstaande moeders. Wanneer we kijken naar ons land van onderzoek, Guatemala, komt de schaarste aan literatuur naar sociaaleconomische vangnetten die alleenstaande moeders ter beschikking hebben pas echt aan het licht. Onder vangnetten verstaan wij de bovengenoemde sociale netwerken, overheidsprojecten en NGO's. Voor meer informatie over deze vangnetten zijn onderzoekers veelal aangewezen op rapporten van overheden, ontwikkelingsorganisaties en NGO's.

Uit eerdere studies die wel dit onderwerp belichten hebben blijkt dat de percentages van huishoudens die geleid zijn door vrouwen vooral hoog zijn in Latijns-Amerika. Buvinic & Gupta (1997, 260) stippen verschillende redenen aan voor alleenstaand moederschap, zoals mannen die vrouwen op jonge leeftijd verlaten en seks-specifieke migratie. De schaarste aan literatuur, de hoge percentages van *female-headed households* en de sociaaleconomische moeilijkheden die Buvinic & Gupta (1997, 263-264) en Chant (2004, 20) opmerken voor alleenstaande moeders in Guatemala zorgen samen voor onze keuze om onze studie uit te voeren in Guatemala. Dit maakt deze studie theoretisch relevant.

Als centrale vraag van deze studie hebben we gekozen voor: "Hoe ondersteunen vangnetten in de gemeenschap van Santa Cruz del Quiché alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied?"

Deze centrale vraag hebben wij onderzocht door middel van veldwerk onder alleenstaande moeders en onder familieleden en medewerkers van organisaties die deel uitmaken van mogelijke sociaaleconomische vangnetten (hierna verkort naar vangnetten) in Santa Cruz del Quiché, Guatemala, in de tijdsperiode van vijf februari tot 23 april in het jaar 2018.

Ons doel is om inzicht te krijgen in de sociaaleconomische problemen en behoeftes van alleenstaande moeders in Guatemala. Daarnaast willen we de aanwezige vangnetten die alleenstaande moeders kunnen steunen op sociaaleconomisch gebied in kaart brengen. Verder kijken wij naar hoe deze vangnetten alleenstaande moeders steunen.

We hebben de centrale vraag onderzocht aan de hand van twee perspectieven. Annelot heeft zich voornamelijk gefocust op het perspectief van sociaaleconomische vangnetten die

³ <https://www.oecd.org/social/40881538.pdf>, geraadpleegd op 5 december, 2017; <http://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>, geraadpleegd op 21 december, 2017.

onder andere alleenstaande moeders steunen. Annelot heeft in kaart gebracht hoe er gekeken wordt naar steun voor alleenstaande moeders, welke moeilijkheden hulpverstrekkers zien en welke vangnetten zij herkennen binnen de gemeenschap. Daarnaast is er tijd besteed aan hoe de hulpverleners en verstrekkers zelf denken steun te bieden en hoe dit alleenstaande moeders helpt. Eline heeft zich gericht op het perspectief van alleenstaande moeders. Zij heeft zich gefocust op het in kaart brengen van de sociaaleconomische moeilijkheden van alleenstaande moeders, welke vangnetten alleenstaande moeders herkennen binnen de gemeenschap en hoe zij de steun van de vangnetten om hen heen ervaren.

Door inzicht te verschaffen in hoe vangnetten alleenstaande moeders in Guatemala steunen kunnen wij met deze studie de nog schaarse literatuur over dit onderwerp aanvullen. Vanuit dit inzicht kunnen zowel academici, organisaties, de overheid als de gemeenschap zich bewuster worden van de aspecten waar alleenstaande moeders tegenaan lopen en hoe vangnetten verbeterd kunnen worden. Dit brengt ook in kaart welke vangnetten eventueel nog missen. Daarnaast zorgt dit onderzoek ervoor dat het duidelijk wordt waar alleenstaande moeders voldoende steun uit halen. Dit maakt ons onderzoek niet alleen theoretisch, maar ook maatschappelijk relevant.

Tijdens het veldwerk hebben we toegang gekregen tot onze onderzoekspopulatie door middel van een bezoek aan het Ministerie van Sociale Ontwikkeling⁴. Via Jaime, een medewerker van het Ministerie, zijn we daarna geïntroduceerd aan verschillende alleenstaande moeders tijdens twee bijeenkomsten. Deze bijeenkomsten waren voor vrouwen die in armoede leven en graag hulp wilden ontvangen van het Ministerie. We hebben aan het einde van de bijeenkomst gevraagd wie van de vrouwen mee wilde werken aan onze studie en een vervolgspraak met ons wilde maken. Hier komen we later op terug. Via Jaime en via ons gastgezin hebben we zo de sneeuwbal methode gebruikt om meer mensen van onze doelgroep te ontmoeten.

We hebben tijdens het veldwerk verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden gebruikt om onze data te verzamelen, waaronder participerende observatie, verschillende vormen van interviewen, informele gesprekken en hanging out. Hanging out hebben we voornamelijk in het begin van het veldwerk, voor de ontmoeting met Jaime, als onderzoeksmethode toegepast. We probeerden contact te leggen met alleenstaande moeders door rond te hangen in het park. Dit bleek echter geen succesvolle methode te zijn, omdat wij niet goed wisten wie we aan moesten spreken en niemand ons aansprak.

⁴ Ministerio de Desarrollo Social

Tijdens de gehele veldwerkperiode hebben we informele gesprekken gevoerd om zowel vertrouwen van onze informanten te winnen als om data te verzamelen. We hebben tijdens de informele gesprekken de informanten aan het woord gelaten om zo meer inzicht te krijgen in hun manier van denken. Dit gaf ons extra waardevolle informatie die we konden gebruiken naast de data van de interviews.

Participerende observatie gebruikten we tijdens ons veldwerk voornamelijk voor en na interviews bij alleenstaande moeders in huis, voor en na informele gesprekken, bij activiteiten van organisaties en bij kerkdiensten. Participerende observatie zorgde ervoor dat we meer meekregen van de context en ons niet enkel focusten op wat er gezegd of verteld werd. We hebben op deze manier ook informatie kunnen verifiëren door te observeren in plaats van alleen te luisteren.

Tijdens het veldwerk zijn er veel interviews afgenomen. De typen interviews varieerden van gestructureerde interviews tot open interviews. In het begin van het veldwerk maakten we het meest gebruik van gestructureerde interviews, omdat we de interviews en de taal eerst nog wat meer eigen moesten maken. Naarmate het veldwerk vorderde hielden we steeds meer semi-gestructureerde en open interviews waarbij meer doorgevraagd werd. Tijdens sommige interviews was het nog wel eens lastig de diepte in te gaan, omdat sommige informanten wat terughoudender waren dan anderen. We hebben op deze momenten geprobeerd meer door te vragen. Daarnaast is er ook twee keer bij een alleenstaande moeder thuis afgesproken om zo de setting van het interview meer vertrouwd te maken waardoor de informant meer open durfde te zijn tijdens het interview. Dit bleek succesvol te zijn.

We hebben tijdens de gehele veldwerkperiode geprobeerd gebruik te maken van de triangulatie van methoden, alleen merkten we dat soms één methode wel iets meer de overhand kreeg. Zo heeft het uitvoeren van interviews bij ons beide een groter aandeel gehad binnen het onderzoek dan bijvoorbeeld participerende observatie. Het was namelijk niet altijd even makkelijk veel participerende observatie uit te voeren buiten de interview setting en activiteiten van organisaties om. Dit kwam doordat er soms nog niet genoeg rapport opgebouwd was om meer met een informant te doen dan interviews houden. Daarnaast was het niet praktisch om bijvoorbeeld mee te gaan naar het werk van alleenstaande moeders en voelden zij zich hier ook ongemakkelijk bij. Voor en na interviews was er soms wel de mogelijkheid gebruik te maken van participerende observatie. Daarnaast merkten we dat er bij participerende observatie niet altijd genoeg ruimte was om vragen te stellen en verder door te vragen vanwege de bezigheden van de informanten. Hierdoor leverden interviews, vooral in het begin, voor ons wat diepgaandere informatie op.

Bij het uitvoeren van veldwerk hoort een antropoloog zich altijd bewust te zijn van de invloed van zijn/haar aanwezigheid op de data die verkregen wordt. Binnen ons onderzoek hebben wij invloed gehad doordat wij de vragen hebben gesteld en hiermee de antwoorden deels gestuurd hebben. Wanneer wij niet over bepaalde onderwerpen begonnen waren, hadden sommigen hier mogelijk nooit iets over gezegd. Dit maakte ook dat in sommige interviews, door onder andere het doorvragen, andere onderwerpen aan bod kwamen dan in andere interviews, waardoor in onze data sommige antwoorden vaker voor lijken te komen dan andere.

Onze aanwezigheid als antropologen (in opleiding) en de invloed hiervan op onze data kwam ook sterk naar voren bij het ethische dilemma dat we meerdere keren hebben ondervonden in het veld. Zoals eerder besproken hebben wij via Jaime een groep alleenstaande moeders leren kennen. Jaime stelde ons aan deze alleenstaande moeders voor in het K'iche, een lokale taal, waardoor wij niet precies wisten wat hij zei. Bij de volgende ontmoeting met deze alleenstaande moeders, waarbij Jaime niet aanwezig was, stelden we onszelf voor. We benoemden dat we geen hulp kwamen bieden. Dit vertelden we expliciet, omdat we uit de vorige twee bijkomsten konden opmaken dat sommigen het idee of de hoop hadden dat wij hulp kwamen bieden. We gingen ervan uit dat dit kwam door de link die de vrouwen legden tussen ons en het Ministerie van Sociale Ontwikkeling. We dachten dat we dit in het vervolg konden voorkomen door meteen aan te geven dat we geen hulp kunnen bieden. Bij een vervolginterview, georganiseerd door een alleenstaande moeder die tijdens het eerdere groepsinterview zonder Jaime ook aanwezig was, bleek echter dat zij verschillende alleenstaande moeders uitgenodigd had met de mededeling dat wij hulp kwamen bieden. Tijdens andere vervolginterviews merkten we soms ook dat ondanks het vooraf vermelden dat we geen hulp kunnen bieden, de geïnterviewde alleenstaande moeders alsnog dachten dat we hulp kwamen bieden. Het was voor ons lastig te bepalen of dit kwam door de hoop die zij bleven houden op onze hulp of door andere factoren die hier mogelijk een rol in gespeeld hebben. In de daarop volgende interviews zijn we blijven vermelden dat we geen hulp bieden maar we hebben nooit kunnen uitsluiten of die boodschap over gekomen was. Deze voorvallen brachten ons in twijfel over data verkregen uit sommige interviews. Antwoorden over hoeveel hulp alleenstaande moeders ontvangen kunnen beïnvloed zijn door de veronderstelling dat wij hulp kwamen bieden.

Een ander ethisch dilemma dat naar voren kwam bij de groepsinterviews was het vragen van *informed consent*. We vroegen hierom aan het begin van de (groeps)interviews, maar gedurende de twee groepsinterviews kwamen er steeds vrouwen aanlopen om zich te mengen in het interview. We konden het interview niet telkens onderbreken waardoor we niet

aan iedereen *informed consent* hebben kunnen vragen. Hierdoor hebben we de bevindingen van groepsinterviews niet veel gebruikt.

Deze thesis is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken. Eerst gaan we in het theoretisch kader inzicht geven in de algemene concepten die steeds terugkomen. Hiervan zijn de concepten gender en genderongelijkheid het meest overkoepelend. Deze concepten in relatie tot antropologie belichten we dan ook als eerst. Vervolgens koppelen we gender aan sociaaleconomische ongelijkheid. Aansluitend op gender en sociaaleconomische ongelijkheid worden de sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders in het algemeen besproken. Vervolgens bespreken we de beschikbare vangnetten die alleenstaande moeders met sociaaleconomische problemen kunnen steunen. Eerst worden de formele sociaaleconomische vangnetten belicht, zoals de overheid en multilaterale ontwikkelingsorganisaties. Vervolgens worden de informele vangnetten besproken, waaronder sociaaleconomische steun van familie en/of vrienden.

Het hierop volgende hoofdstuk gaat in op de context, oftewel vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala. Allereerst worden de algemene concepten van gender en genderongelijkheid besproken in de context van Guatemala. Vervolgens koppelen we genderongelijkheid aan de sociaaleconomische problemen die alleenstaande moeders in Guatemala ervaren. Hierop volgt een beschrijving van overheidssteun en de steun vanuit de gemeenschap aan alleenstaande moeders in Guatemala.

Na het theoretische deel gaan we over op het empirische deel, waarin de verzamelde data uit het veld gepresenteerd wordt. Eerst bespreekt Annelot in hoofdstuk vier de verschillende vangnetten die onderzocht zijn. Hierbij gaat zij in op welke sociaaleconomische problemen de vangnetten zien voor alleenstaande moeders, hoe de verschillende organisaties en familieleden alleenstaande moeders denken te helpen, en hoe effectief hulpverstrekkers denken dat de programma's zijn. Vervolgens bespreekt Eline de bevindingen die verkregen zijn van de alleenstaande moeders. Hierbij gaat zij in op de sociaaleconomische posities, de verschillende door alleenstaande moeders benoemde vangnetten en op de ervaringen met steun van de vangnetten. Helemaal aan het eind van deze thesis volgt een discussie en conclusie waarin de bevindingen met elkaar worden vergeleken. Hierbij kijken we naar de overeenkomsten en verschillen tussen de perspectieven. Als laatste hebben we een suggestie voor verdere steun voor alleenstaande moeders.

Steun vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied, een theoretisch perspectief

Om een beeld te vormen van de sociaaleconomische steun die alleenstaande moeders ontvangen bespreken we allereerst verschillende theorieën en concepten. In paragraaf één beginnen we met de concepten gender en genderongelijkheid. Ons onderzoek wordt ingebed in theorieën van gender en genderongelijkheid omdat dit de onderliggende reden kan zijn van de sociaaleconomische ongelijkheid die alleenstaande moeders ervaren. Deze sociaaleconomische ongelijkheid komt in paragraaf twee aan bod, waarbij belangrijke termen als *homophily* en *strong* en *weak ties* uitgewerkt worden. In paragraaf drie richten we ons op alleenstaande moeders en sociaaleconomische moeilijkheden die zij ervaren. Zodra we de sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders geconceptualiseerd hebben bespreken we verschillende vangnetten die steun kunnen bieden aan alleenstaande moeders. In paragraaf vier komen eerst de formele vangnetten, zoals de overheid, aan bod. Vervolgens worden in paragraaf vijf de informele vangnetten, zoals familie en vrienden, besproken. Bij zowel de bespreking van de informele als de formele vangnetten wordt teruggekoppeld naar de eerder besproken *strong* en *weak ties*.

Antropologie, gender en genderongelijkheid (*Annelot*)

Gender kan het beste uitgelegd worden in combinatie met het begrip sekse. Gender en sekse zijn twee verschillende concepten, die vaak door elkaar gehaald worden, en nauw verbonden zijn (Vance 2005, 17). Sekse is een biologisch construct gebaseerd op hoe het lichaam eruit ziet. Gender is cultureel bepaald (DeMello 2014, 118). Gender wordt gezien als ordeningsprincipe van de maatschappij waarbij de verschillende onderdelen van gender niet vaststaand maar fluïde zijn, zoals genderrollen, genderidentiteit, genderrelaties en genderideologieën (Pessar 2003, 812). Waar sekse en gender vaak samen komen is in het moederschap. De genderrollen zorgen er voor dat vrouwen vaak de taken rondom de kinderen uitvoeren binnen de familiestructuur (Scott 1986, 1063).

Het begrip gender creëert onderscheid tussen de biologische en sociale rollen die mannen en vrouwen opgelegd krijgen (Scott 1986, 1057-8). Het concept gender is vermoedelijk ontstaan naar aanleiding van het boek van Robert Stoller in 1968 (*Sex and Gender: the Transsexual Experiment*) waarin hij sekse, gender, mannelijkheid en

vrouwelijkheid bespreekt. Stoller (1994, 10) beargumenteerd dat het biologisch lichaam van man of vrouw niet altijd hetzelfde ‘mannelijke of vrouwelijke’ gedrag vertoont. Daarom zou hierin een onderscheid gemaakt moeten worden (Stoller 1994, 10).

De term genderongelijkheid staat voor de ongelijke behandeling die iemand ervaart op basis van zijn of haar gender. Genderongelijkheid hangt vaak samen met machtsverschillen tussen mannen en vrouwen. Een vorm van genderongelijkheid is de seksuele objectificatie van vrouwen doordat zij kunnen reproduceren. Deze vorm van genderongelijkheid is gebaseerd op fysieke verschillen. Daarnaast zijn er veel vormen van genderongelijkheid in het dagelijks leven te zien; voorbeelden hiervan zijn de verdeling van arbeid tussen mannen en vrouwen, dat vrouwen minder betaald krijgen voor hetzelfde werk, dat minder vrouwen in topfuncties van bedrijven werken en dat in sommige situaties vrouwen de enige zijn die huishoudelijke taken verrichten of huishoudelijk werk doen. (Scott 1986, 1058; Kan et al. 2011, 235)

Dudgeon (2016, 126) geeft aan dat er binnen de antropologie door etnografieën en theorieën van feministische antropologen aandacht is voor het leven van vrouwen en de sociale structuren van macht die mannen bevoorrecht. De machtsstructuren komen onder andere door een patriarchale samenleving waarbij de vrouw een lagere status heeft. Vrouwen krijgen soms wel status door hun rol als moeder of echtgenoot, maar als zij deze erkenning al krijgen, is dit complementair aan de man. Door het verschil in status tussen mannen en vrouwen ontstaat er genderongelijkheid.

Gender en genderongelijkheid kunnen invloed hebben op sociaaleconomische status en problemen. In de volgende paragraaf zal ingegaan worden op sociaaleconomische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en het belang van gender.

Gender en sociaaleconomische ongelijkheid (*Annelot*)

In deze paragraaf bespreken we sociaaleconomische ongelijkheid aan de hand van verschillende theorieën en concepten zoals sociaal kapitaal, *homophily* en *strong* en *weak ties*. Daarnaast kijken we naar de rol die gender speelt in de sociaaleconomische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen.

Sociaaleconomische ongelijkheid wordt vaak in samenhang met het begrip sociaal kapitaal gezien, omdat sociaal kapitaal invloed heeft op de sociaaleconomische status. In sociaal kapitaal staan sociale hulpbronnen centraal; hulpbronnen kunnen worden bereikt door middel van sociale relaties. Deze sociale hulpbronnen kunnen van economische aard zijn

zoals leningen en investeringstips, maar ook van culturele aard zoals kennis, onderwijs en vaardigheden (Portes 1998, 4). Sociale hulpbronnen hebben veel invloed op het sociaal kapitaal en de sociaaleconomische plaats die iemand inneemt binnen de samenleving. Minder sociale hulpbronnen leidt tot lager sociaal kapitaal (Lin 2000, 786). Sociaal kapitaal wordt niet alleen verkregen tussen individuen. Sociaal kapitaal komt ook voort vanuit relaties met organisaties en gemeenschappen (Bolino et al. 2002, 506).

Ongelijkheid van sociaal kapitaal ontstaat door *homophily* (Lin 2000, 786). *Homophily* is de neiging die men heeft om vooral om te gaan met mensen uit dezelfde sociaaleconomische klasse als zichzelf. Hierdoor blijven ze in hetzelfde netwerk zitten en hebben ze minder kans op vooruitgang van sociaal kapitaal. Doordat deze *homophily* bestaat in zowel de lage sociaaleconomische klasse als in de hoge klasse blijft er een ongelijkheid in sociale hulpbronnen en sociaal kapitaal bestaan. (Lin 2000, 786)

Er is een verschil in sociaal kapitaal van mannen en vrouwen. Zo zouden mannen bijvoorbeeld minder familie en burens in hun netwerk hebben maar meer collega's en leidinggevendenden in vergelijking tot vrouwen (Lin 2000, 787). Hierbij richten mannen zich meer op formele relaties en vrouwen zich meer op informele relaties (Westermann et al. 2005, 1785). In 1985 bleek dat mannen grotere netwerken opbouwen dan vrouwen. Deze gedachte wordt ondersteund door Campbell & Rosenfeld (in Smith 2000, 510) die stellen dat vrouwen, net als minderheidsgroepen, een tekort hebben aan *weak ties* in een groot kennisgebied, waardoor zij minder kans hebben op nieuwe mogelijkheden op arbeidsniveau. Het begrip *weak ties* zal hieronder worden toegelicht.

Het krijgen van kinderen heeft veel impact op het sociale netwerk van vrouwen en heeft niet zo zeer impact op die van mannen; afgezien van het feit dat mannen meer contact krijgen met de familie in deze periode. Zo zien we genderongelijkheid in sociaal kapitaal terug komen. (Lin 2000, 788)

De eerder genoemde *weak ties* zijn banden met personen die sociaal, emotioneel en vaak ook fysiek op afstand zijn (Smith 2000, 513). Deze banden kunnen bruggen bouwen in een sociaal netwerk (Granovetter 1973, 1364). Een dagelijks voorbeeld van de *weak ties* van alleenstaande moeders kunnen vrienden van vrienden of vrienden van familie zijn. Mensen die op afstand zijn doordat ze elkaar niet zo vaak spreken. Naast *weak ties* zijn er ook *strong ties*, dit zijn banden met personen die dicht bij iemand staan en iemand snel zullen steunen, sociaal en economisch gezien. Voorbeelden hiervan zijn je familie en naaste vrienden.

Groepen die een lage sociaaleconomische status hebben, hebben over het algemeen minder profijt van hun *weak ties* door *homophily*. Dit komt omdat ze hun *weak ties* vaak

kennen via hun familie die ook in een lage sociaaleconomische klasse leven. Als men de *weak ties* uit dezelfde kring haalt is het lastiger om hogerop te komen met baankansen en promoties. Hierdoor blijft de sociaaleconomische ongelijkheid in stand. De algemene boodschap is dat men *strong* en *weak ties* nodig heeft, die zich niet enkel in dezelfde sociaaleconomische klasse bevinden, om gebruik te maken van sociaal kapitaal en om een hogere sociaaleconomische status te behalen. Waar *strong ties* kunnen helpen als het gaat om het betalen van rekeningen als men zelf geen geld heeft, kunnen de *weak ties* helpen met het verder bouwen van een netwerk en het vinden van werk, deze *weak ties* moeten dan ook niet worden onderschat. (Granovetter 1973, 1378; Smith 2000, 513)

Door organisaties en community development wordt er in het kader van sociaaleconomische ongelijkheid veel focus gelegd op de empowerment van vrouwen. Het uitgangspunt van empowerment is dat de controle en macht op diens eigen leven vergroot wordt. Door vrouwen te helpen om meer controle en macht over hun eigen leven en levensonderhoud te hebben, kunnen ze een betere sociaaleconomische positie bereiken (Page & Czuba 1999, N/A). Een manier van het empoweren van vrouwen voor een betere positie is het beschikbaar stellen van microfinanciering. Hierover wordt later meer verteld bij de formele vangnetten. In een onderzoek van Mayoux (2001, 445-6) blijkt dat vrouwen ook meer empowered worden door te werken met zelfvoorzienende landbouw, verkoop hiervan, het maken van kleren en het handelen in kleding. Lee-Smith en Trujillo (1992, 77) stellen ook dat zelfvoorzienende landbouw een heel belangrijk deel is van de wereldeconomie. Zelfvoorzienende landbouw is vooral heel belangrijk voor de gezondheid en het levensonderhoud van groepen in armoede, specifiek voor de vrouwen die hier verantwoordelijk voor zijn. Wield en Chataway (in Allen & Thomas 2000, 118) onderscheiden verschillende soorten landbouw, de individuele zelfvoorzienende landbouw, en twee soorten landbouw voor de verkoop. Bij de ene vorm verbouwen mensen zelf en zorgt de verkoop voor de inkomsten; terwijl bij de andere vorm sprake is van loonarbeid. Bij de landbouw in loonarbeid wordt er meer deelgenomen aan de wereldeconomie, waardoor er ook meer sprake is van een ontwikkeling in de economische situatie van een gezin.

In de volgende paragraaf gaan we verder in op de sociaaleconomische ongelijkheid die in deze paragraaf is behandeld maar dan specifiek gericht op alleenstaande moeders.

Sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders (Annelot)

Verder bouwend op de ideeën van sociaaleconomische ongelijkheid in combinatie met sociaal kapitaal en gender wordt er nu specifiek gekeken naar sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders.

Alleenstaande moeders vallen onder het concept *female headed households*, een concept dat veronderstelt dat een vrouw aan het hoofd van een *household* staat. Het is echter lastig om *households* mondiaal te definiëren, omdat vele culturen verschillende ideeën hebben van het begrip *household* en wie er bepaalt wie het hoofd van de *household* is. In onze studie kijken we niet alleen naar vrouwen maar specifiek naar alleenstaande moeders. Alleenstaande moeders hoeven niet altijd het hoofd te zijn van een *household*. Vaak wonen alleenstaande moeders ook bij hun ouders waardoor het kan zijn dat er alsnog een man aan het hoofd staat. (Buvinic & Gupta 1997, 260)

Vrouwen komen alleen te staan door verschillende oorzaken zoals sekse-specifieke migratie waardoor vrouwen alleen achterblijven, of juist alleen in een ander land aankomen. Daarnaast zijn er alleenstaande moeders waarbij de man is overleden, de man de vrouw heeft verlaten, ze uit elkaar zijn gegaan of de vrouw op jonge leeftijd zonder vaste partner zwanger is geworden. Als laatste zijn er soms ongelijk verdeelde ratio's van mannen en vrouwen door oorlog of conflict waardoor vrouwen alleen blijven. (Buvinic & Gupta 1997, 260)

Alleenstaande moeders zijn op drie manieren in het nadeel. Zij krijgen vaak te maken met genderdiscriminatie, armoede en zijn vaak de enige kostwinnaars in de *household*. Uit een vergelijkend onderzoek (Buvinic & Gupta 1997, 263) blijkt dat een groot deel van de *female headed households* in armoede leeft. Vrouwen hebben vaak lagere lonen en ze krijgen minder vaak land of middelen overgedragen binnen de familie (Buvinic & Gupta 1997, 264).

Alleenstaande moeders hebben ook de moeilijkheid dat ze voor zowel de inkomsten als de zorg voor het huishouden en de kinderen moeten zorgen. Ze zijn dus beperkt in relatie tot tijd en mobiliteit. Soms gaan vrouwen daarom minder werken of nemen ze banen aan die makkelijk te combineren zijn, al zijn dit vaak slecht betaalde banen. Dit leidt tot meer armoede van alleenstaande moeders en sociaaleconomische ongelijkheid tussen alleenstaande moeders en anderen (Buvinic & Gupta 1997, 264). Deze sociaaleconomische ongelijkheid wordt in veel welvaartslanden gereduceerd doordat de vaders die weg zijn gegaan, of de overheid, de *households* blijven ondersteunen. In ontwikkelingslanden gebeurt dit vaak niet, waardoor de sociaaleconomische ongelijkheid blijft bestaan. Dit komt ook doordat in deze landen mannen niet altijd de vrouwen die ze verlaten als familie zien, waardoor ze geen

verantwoordelijkheid (meer) voelen en vaak geen onderhoudsplicht hebben volgens de wet (Chant 2004, 20).

Om terug te komen op het belang van sociale netwerken zoals besproken in de vorige paragraaf ervaren alleenstaande moeders nadelen van hun te kleine sociale netwerk. Ze hebben vaak geen tijd voor het opbouwen van een sociaal netwerk. (Chant 2004, 20)

Binnen ons onderzoek willen we ons richten op de steun die alleenstaande moeders ontvangen voor de sociaaleconomische problemen die zijn besproken in de voorafgaande paragrafen. In de volgende paragraaf zullen we eerst de steun van organisaties en de overheid bespreken.

Formele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders

(Eline)

In deze paragraaf wordt gefocust op de rol die de samenleving inneemt bij het steunen van de alleenstaande moeders bij de sociaaleconomische problemen die zij ervaren, waarbij wordt gekeken naar vangnetten die de overheid en organisaties aanbieden. Heemskerk, Norton & Dehn (2004, 942) definiëren vangnetten als “... all informal strategies and formal programs aimed at mitigating the effects of events that cause a decrease in income and/or increase in expenses” In dit onderzoek worden vangnetten gezien als alle informele en formele strategieën die sociaaleconomische problemen helpen verminderen. In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen formele en informele vangnetten (Dercon 2002, 142). In deze paragraaf richten we ons op formele vangnetten. Formele vangnetten omvatten sociale zekerheid geboden door formele marktmechanismen, waaronder overheidssteun die gegeven wordt in de vorm van sociaal zekerheidsbeleid en openbare werkgelegenheidsregelingen. Daarnaast omvat het ook steun van krediet- en verzekeringsmarkten (Dercon 2002, 145).

Volgens Dercon (2002, 145) zijn krediet- en verzekeringsmarkten vaak absent of incompleet in ontwikkelingslanden. Een reden die hij hiervoor geeft is het hanteren van een inefficiënt beleid. D’espallier, Guérin & Mersland (2011, 758) geven echter aan dat microkrediet wel grootschalig aanwezig is, vooral voor vrouwen. Zo is er een campagne, de Microcredit Summer Campaign, die als doel heeft dat de armste families, met de nadruk op vrouwen, krediet ontvangen voor zelfstandig ondernemerschap. Swain & Wallentin (2009, 542) stellen dat microkrediet ervoor zorgt dat vrouwen empowered worden en dat zij minder armoede ervaren.

Naast microkrediet markten die volgens verschillende auteurs (Dercon 2002, 145; D'espallier, Guérin & Mersland 2011, 758) wel of niet aanwezig zijn, zijn er volgens Chant (2002, 561) ook een aantal programma's die overheden in Latijns-Amerika geïmplementeerd hebben om alleenstaande moeders te steunen. Deze programma's focussen zich voornamelijk op het aanbieden van arbeidstraining, subsidies voor kinderopvang, gratis kinderopvang plekken en/of het organiseren van programma's om meer bewustzijn en zelfvertrouwen te creëren (Chant 2002, 561). Volgens Chant (2002, 561) is het echter onwaarschijnlijk dat deze programma's daadwerkelijk een verschil maken vanwege beperkte middelen, beperkte omvang en het gebrek aan aandacht aan bredere structuren van genderongelijkheid.

Gindling & Oviedo (2008, 11) beschrijven twee bestaande overheidsprogramma's, namelijk het programma van het Ministerie van Gezondheid Centros Infantiles en het IMAS programma Oportunidades de Atención a la Niñez. Deze twee programma's heeft de overheid in Costa Rica geïmplementeerd om alleenstaande moeders te steunen. Beiden zijn gericht op het bijstaan van families bij het opvoeden van de kinderen, onder andere door middel van het verstrekken van subsidies aan gezinnen in armoede⁵. Gindling & Oviedo (2008, 11) bekritisieren deze programma's echter vanwege de kleine omvang.

Buvinić & Gupta (1997, 272) bespreken ook overheidsprogramma's gericht op alleenstaande moeders. Zij omschrijven een programma van de Chileense overheid dat gericht is op het verhogen van inkomens van onder andere alleenstaande moeders. Volgens Buvinić & Gupta (1997, 272) was dit programma succesvol in het doelgericht voorzien in hulp voor alleenstaande moeders. Alhoewel Buvinić & Gupta (1997, 272) over het algemeen vrij positief lijken te zijn, bekritisieert Chant (2002, 561) het overheidsprogramma. Zij stelt dat de Chileense overheid faalde in het aanpakken van de sociale en culturele structuren die ten grondslag liggen aan gendersegregatie op de arbeidsmarkt en het voortbestaan van de armoede onder vrouwen.

Naast de programma's van de overheden in Latijns-Amerika gericht op het steunen van alleenstaande moeders die volgens Chant (2002, 561) en Gindling & Oviedo (2008, 11) niet volledig waren, haalt Chant (2002, 561) wel één beleid aan die er volgens haar wel in geslaagd is alleenstaande moeders te steunen. Het beleid in Cuba dat gericht is op het aanmoedigen van gendergelijkheid, het aanmoedigen van participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en het voorzien in dagopvang, heeft het op deze manier namelijk makkelijker gemaakt voor alleenstaande moeders om werk en opvoeding van kinderen te combineren.

⁵ <http://www.imas.go.cr/beneficios/cuido-y-desarrollo-infantil>, geraadpleegd op 13 mei, 2018

Gindling & Oviedo (2008, 11) stellen echter wel dat om vrouwen meer te laten participeren op de arbeidsmarkt zij wel de juiste vaardigheden moeten bezitten. Zij stellen voor dat de overheid zich meer moet richten op het verhogen van de vaardigheden van alleenstaande moeders om zo moeders beter te helpen bij het vinden en het behouden van een goed betaalde baan.

Naast de overheid die door middel van beleid steun kan bieden aan alleenstaande ouders zijn er ook organisaties die zich bezighouden met het ontwikkelen en uitvoeren van ontwikkelingsbeleid. Multilaterale ontwikkelingsorganisaties, zoals de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), de United Nations Women (UN-Women) en de United Nations Development Programme (UNDP) richten zich op mondiale problematiek en proberen dit op te lossen door middel van ontwikkelingssamenwerking. Zij helpen overheden om beleid te ontwikkelen, steunen non-gouvernementele organisaties en hebben ook eigen kleinere non-gouvernementele organisaties in verschillende landen⁶. Eén van de thema's waarop deze multilaterale ontwikkelingsorganisaties zich richten is op het steunen van alleenstaande moeders in het verkrijgen van meer toegang tot economische middelen, waarbij ook het empoweren van vrouwen een rol speelt⁷.

De hierboven besproken multilaterale ontwikkelingsorganisaties, microkrediet markten en de overheid vormen formele vangnetten voor alleenstaande moeders die zich voornamelijk op macro niveau bevinden. Domínguez & Watkins (2003, 121) noemen de relaties die alleenstaande moeders met multilaterale ontwikkelingsorganisaties hebben *institutional-based networks*. Hierbij gaat het volgens Domínguez & Watkins (2003, 121) veelal om *weak ties*, zoals ook besproken door Smith (2000, 513). Dit zijn banden met personen die emotioneel, sociaal en fysiek op afstand zijn. Kavanaugh, Reese Carroll & Rosson (2005, 120) noemen deze *weak ties* tussen groepen ook wel *bridging social capital*. Deze banden kunnen bruggen bouwen in een sociaal netwerk, bijvoorbeeld tussen een alleenstaande moeder en een multilaterale organisatie (Smith 2000, 513). Deze soort *ties* faciliteren de uitwisseling van informatie tussen groepen en zijn daarom belangrijk voor het onderwijzen van bepaalde groepen mensen (Kavanaugh et al. 2005, 120). *Strong ties*, ook wel

⁶ <http://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>, geraadpleegd op 21 december, 2017

<http://www.oecd.org/about/>, geraadpleegd op 21 december, 2017

<http://www.unwomen.org/>

</media/headquarters/attachments/sections/executive%20board/un%20women%20executive%20board%20informal%20guide.pdf?la=en&vs=5046>, geraadpleegd op 21 december, 2017

⁷ <https://www.oecd.org/social/40881538.pdf>, geraadpleegd op 5 december, 2017

<http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/gender-equality/overview.html>, geraadpleegd op 5 december, 2017

bonding social capital, en andere vormen van *weak ties* die zich voornamelijk bevinden op microniveau, worden besproken in de hierop volgende paragraaf (Kavanaugh et al. 2005, 120).

Informele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders

(Eline)

Naast steun die de overheid en organisaties bieden voor alleenstaande moeders zijn er ook vormen van steun te herkennen binnen de gemeenschap. Hier gaat het over informele vangnetten. Devereux (2001, 513) definieert informele vangnetten als “(...) one manifestation of social capital. They involve drawing on social networks – extended family, friends and neighbours, wealthy patrons – for assistance in times of need, with or without expectations of reciprocity.” Hierbij gaat het dus over steun van zowel *weak ties*, zoals de door Devereux (2001, 513) benoemde *wealthy patrons*, als *strong ties*, waaronder familie en vrienden.

Kijkend naar in hoeverre alleenstaande moeders steun ontvangen van informele vangnetten weet Nelson (2000, 292), die zijn onderzoek uitgevoerd heeft in de Verenigde Staten, te stellen dat de meerderheid van alleenstaande moeders participeert in een *support network*. Nelson (2000, 292) definieert *support network* als “living in an extended family situation, receiving at least half of her income from someone other than her husband, or getting unpaid childcare.” Volgens Nelson (2000, 292) is er alsnog een behoorlijk aantal alleenstaande moeders die daarbuiten valt. Zo krijgt minder dan de helft van de alleenstaande moeders steun van hun ouders en zijn ouders in armoede minder vaak betrokken bij zowel het krijgen van als het geven van steun. Wel associeert Harknett (2006, 187) het wonen met een volwassen familielid met meer waargenomen steun.

Volgens Harknett (2006, 117) is het al een langere tijd bekend dat sociale netwerken een belangrijke rol spelen in het verstrekken van zowel financiële steun als steun op het gebied van diensten en goederen voor arme families, waaronder alleenstaande moeders die in armoede leven. In de literatuur blijkt er echter wel een discussie te bestaan over hoe sociale netwerken de sociaaleconomische status van alleenstaande moeders beïnvloeden (Domínguez & Watkins 2003; Harknett 2006; Henly, Danziger & Offer 2005; Henly 2002, in Harknett 2006; Henly 1999). Zo benadrukken Domínguez & Watkins (2003, 121), die hun onderzoek onder moeders in Latijns-Amerika uitgevoerd hebben, dat zowel *family based networks* als *friendship-based networks* een rol spelen bij het ontvangen van steun. Zij merken op dat bij

een *family-based network* het wonen in een *extended household*⁸ kan zorgen voor grotere flexibiliteit in het verdelen van economische en huishoudelijke rollen, zoals kinderopvang. Respondenten zonder sterke en uitgebreide familienetwerken gaven in het onderzoek van Domínguez & Watkins (2003, 120) aan zich vooral te focussen op *friendship-based networks* of zich te richten op het combineren van banden om zo alternatieve support netwerken te creëren.

Volgens Harknett (2006, 187) wordt het hebben van persoonlijke belemmeringen, zoals een gebrek aan middelbare school educatie, geassocieerd met en verergerd door een nadelig sociaal netwerk. Hierdoor is voor de alleenstaande moeders die steun van sociale netwerken het meest nodig hebben deze steun het minst vaak aanwezig (Harknett 2006, 187; Henly, Danziger & Offer 2005, 135). Dit kan komen doordat deze alleenstaande moeders minder *weak ties* hebben met mensen uit hogere sociaaleconomische klassen door *homophily*, waardoor er volgens Domínguez & Watkins (2003, 111) een beperkte kans is voor sociale interactie die kan leiden tot een hogere sociaaleconomische status voor alleenstaande moeders.

Naast onderzoeken die kijken naar invloeden op sociaaleconomische status zijn er ook onderzoeken die zich specifiek richten op de invloeden op economische status. Zo blijkt uit het onderzoek van Harknett (2006, 188-189), uitgevoerd in de Verenigde Staten, dat alleenstaande moeders met de meeste steun van informele vangnetten vaker werk hebben en meer verdienen dan alleenstaande moeders met de minste steun van informele vangnetten. Henly, Danziger & Offer (2005, 136) vinden in tegenstelling tot Harknett (2006, 188-189) echter niet dat waargenomen steun ook samenhangt met de verdiensten en de baankwaliteit van alleenstaande moeders. Wel stellen zij dat waargenomen steun samenhangt met verminderde armoede, verminderde economische tegenspoed en verminderde materiële tegenspoed; oftewel verminderde kwetsbaarheid.

Henly (2002, in Harknett 2006, 175) merkt op dat sociale netwerken een belangrijke bron van informele steun zijn voor werkende alleenstaande moeders. Zo kan deze informele steun helpen door middel van kinderopvang en transport. Henly (1999, in Harnett 2006, 175) stelt dat moeders die laagbetaalde banen bezitten vaak op onregelmatige tijden moeten werken en daarnaast ook geen flexibele werkschema's hebben. Om deze reden rekenen deze moeders erg op hun eigen moeders of andere vrouwelijke familieleden wat betreft kinderopvang.

⁸ Een *household* bestaat uit meer familieleden dan enkel het kerngezin. Hierbinnen wonen drie of meer generaties samen (Kottak 2015, 197).

Nu er een algemeen beeld geschetst is van alleenstaande moeders in relatie tot de centrale thema's genderongelijkheid, sociaaleconomische ongelijkheid, sociaaleconomische problemen en beschikbare vangnetten is het van belang deze thema's in de context van Guatemala te bekijken. De paragrafen die volgen gaan dan ook in op de situatie omtrent alleenstaande moeders in Guatemala.

Steun vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied in Guatemala, een contextuele schets

Ons onderzoek naar sociaaleconomische steun voor alleenstaande moeders zal plaatsvinden in Guatemala. Om deze reden zullen we in dit hoofdstuk de concepten en theorieën, van gender, sociaal kapitaal, alleenstaande moeders en vangnetten, meenemen uit het theoretisch kader en deze hier toespitsen op de context van Guatemala. We zullen dezelfde volgorde aanhouden, waarbij we eerst gender in Guatemala omschrijven. Als tweede bespreken we sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders. We gaan vervolgens in op de steun van formele vangnetten en als laatste komt de sociaaleconomische steun van informele vangnetten voor alleenstaande moeders aan bod.

Gender en genderongelijkheid in Guatemala (*Annelot*)

Bij het bespreken van gender en genderongelijkheid in Guatemala kan men de burgeroorlog niet negeren. Tijdens oorlog en conflict veranderen genderrelaties, zo ook in Guatemala (Nakaya 2003, 464). In de burgeroorlog (1960-1996) werden mannen, die tegen de overheid waren of daarvan verdacht werden, vermoord, ontvoerd of ze vluchtten soms zelf. De moeders en vrouwen van deze mannen bleven achter en sommigen begonnen vanaf 1984 met het oprichten van support groepen. Deze support groepen werden ondersteund door instituties zoals de kerk en later ook bij het vredesakkoord dat in 1996 getekend werd (Nakaya 2003, 464). Vrouwen werden betrokken in de vredesonderhandelingen waaruit blijkt dat er wel rekening werd gehouden met vrouwen binnen de samenleving, maar het reflecteert niet op het tegengaan van genderongelijkheid. Zo blijkt dat sinds het tekenen van het vredesakkoord het aantal vrouwen in het parlement juist is afgenomen en vrouwen de laatsten zijn die kans hebben op een baan in de publieke sector (Nakaya 2003, 460-1).

Op het gebied van genderrelaties binnen de familie is er ook veel ongelijkheid te zien, die wordt vormgegeven vanuit patriarchale ideeën. Zo wordt in Fischer & Hendrickson (2003, 18) omschreven hoe een vrouw haar omgeving ervaart; hoe zij altijd naar haar man moest luisteren en geen vragen mocht stellen. Deze genderongelijkheid is ook terug te zien in de studie van Carter (2004, 647-8) over mannelijke autoriteit in de *household*. Vele mannen

hebben als enige zeggenschap over het uitgeven van geld, en beslissingen nemen over gezondheidszorg, medicijnen en voedsel aankopen. Gedurende het onderzoek van Carter (2004, 647-8) blijkt er echter een shift te zijn waarbij mannen en vrouwen de zeggenschap over huishoudelijke beslissingen gaan delen. Becker et al. (2006, 2322) zien daarnaast dat onopgeleide vrouwen zonder betaalde baan minder vaak beslissingen mogen nemen; zij zijn hierbij meer afhankelijk van de man.

Uiteraard zijn er altijd veranderingen gaande binnen sociale relaties en dus ook binnen de genderrelaties in Guatemala. Er worden veel invloeden gezien vanuit mondialisering en modernisering die impact hebben op de genderrelaties. Invloeden komen onder andere vanuit scholen, de overheid en kerken, maar nu ook steeds meer vanuit NGO's, media en antropologen. Door deze invloeden veranderen de ideeën over de rechten en plichten van vrouwen. De ideeën over hoe vrouwen eruit moeten zien, en het zelf bepalen van reproductie. (Fischer & Hendrickson 2003, 18)

Sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders in

Guatemala (*Annelot*)

Zoals gezien in het theoretisch kader leven alleenstaande moeders vaak in armoede. Deze armoede komt deels door de sociaaleconomische ongelijkheid die zij ervaren. Vrouwen proberen vaak te werken om minder in armoede te leven. De verdeling van inkomen en arbeid is in Guatemala vrij gender specifiek. Voor vrouwen in Guatemala, vooral in de plattelandsdorpen, is het lastig om inkomen te genereren (Katz 1995, 340). Vaak zijn banen slecht betaald en is het moeilijk eraan te komen. Uit onderzoek van Katz (1995, 340) in Guatemala blijkt dat een deel van de alleenstaande moeders wel werkt. In 2004 werkte 44 procent van alle vrouwen in Guatemala (The World Bank 2004, 81). Vrouwen werken vooral in de informele sector (The World Bank 2004, 81) en hebben verschillende banen zoals huishoudelijk werk, of handvaardigheid door te weven, naaien en te borduren voor een bedrijfje of eigen productie om dit te verkopen. Een klein deel van de vrouwen in het onderzoek van Katz (1995, 340) werkt in loonarbeid, is eigenaar van een winkeltje of doet zelfstandige agrarische werkzaamheden. Guatemala ligt qua analfabetisme ver onder het gemiddelde van Latijns-Amerika, wat het vinden van werk moeilijker maakt. Het analfabetisme is vooral hoog bij inheemse vrouwen (The World Bank 2004, 95).

Door middel van een voldoende dekkend inkomen kan een deel van de economische problemen worden opgelost, maar dan blijft echter de moeilijkheid van het combineren van

werk met het huishouden en zorg voor de kinderen. Door urbanisatie en vrouwen die steeds meer participeren op de arbeidsmarkt is er in ontwikkelingslanden, waaronder Guatemala, steeds meer vraag naar formele kinderopvang. Dit zullen we bespreken in de volgende paragraaf. Er is door de snelle urbanisatie en migratie ook een toename in het aantal alleenstaande vrouwen. In 1995 is in totaal ongeveer één vijfde van het aantal *urban households female headed households*, de helft van dit aantal leeft in armoede (Quisumbing et al. 2007, 421).

In de volgende paragraaf gaan we formele vangnetten in Guatemala behandelen.

Formele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala (Eline)

Kijkend naar de formele vangnetten in Guatemala blijkt er een schaarheid te zijn in maatschappelijke dienstverlening (Ruel & Quisumbing 2005, 6), waaronder kinderopvang (Quisumbing, Hallman & Ruel 2007, 420). Deze schaarheid komt door de effecten van de burgeroorlog en door de effecten van een structureel aanpassingsbeleid met daarbij een chronische publieke te lage investering in de sociale sector. Daarnaast worden *female headed households*, waaronder alleenstaande moeders, vaak buitengesloten van onder andere gemeenschapsontwikkeling en gezondheidszorg. Een reden hiervoor is de fysieke afwezigheid van de gemeenschappen waar zij wonen door de vele uren die zij werken en reizen van en naar het werk (Ruel & Quisumbing 2005, 6). Om alleenstaande moeders toch te steunen zonder dat zij buitengesloten worden stellen Ruel & Quisumbing (2005, 7) dat effectieve programma's opgezet moeten worden die specifiek gericht zijn op het wegnemen van obstakels waar arme vrouwen tegenaan lopen, zoals betrouwbare en betaalbare kinderopvang.

Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 420) zien ook in dat kinderopvang belangrijk is voor alleenstaande moeders en merken ook een toename in de vraag naar niet-ouderlijke kinderopvang op in veel ontwikkelingslanden. Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 431) onderscheiden twee typen kinderopvang, namelijk informele kinderopvang en formele kinderopvang. Formele kinderopvang bestaat uit publieke formele kinderopvang en uit private formele kinderopvang. Informele kinderopvang, waarvan niet veel bekend blijkt te zijn, wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

Een programma voor publieke formele kinderopvang in Guatemala dat in de literatuur regelmatig besproken wordt is het *Hogares Comunitarios programa* (HCP) (Quisumbing et al. 2007, 431; Ruel, Brière, Hallman, Quisumbing & Coj 2002, 1; Ruel & Quisumbing 2005,

8). Omdat dit programma geïmplementeerd is door de Guatemalteekse overheid behandelen wij het HCP in dit onderzoek als een formeel vangnet. Het programma is opgezet in 1991 met de intentie armoede te verminderen door het verstrekken van goedkope kinderopvang van goede kwaliteit voor werkende ouders (Ruel et al. 2002, 1). Dit wordt gedaan door een groep ouders de kans te geven een vrouw in de buurt aan te wijzen als ‘oppasmoeder’. Zowel het HCP als de ouders van de kinderen die verzorgd worden door de ‘oppasmoeder’ geven maandelijks een geldbedrag aan de desbetreffende ‘oppasmoeder’ (Ruel et al. 2002 2-3).

Ruel et al. (2002, 3-4) evalueren het HCP in Guatemala Stad. Ouders die gebruik maken van het HCP gaven aan dat het programma voor hen betaalbaar is en waren doorgaans erg positief. Vertraging in de uitbetalingen van geldbedragen aan de ‘oppasmoeder’, het onvoldoende uitbetalen aan de ‘oppasmoeder’, en het gebrek aan participatie van ouders blijken de grootste beperkingen te zijn van het HCP. Ruel et al. (2002, 4) geven aan dat de meeste aanbevelingen om de beperkingen van het programma te corrigeren geaccepteerd zijn door de overheid in 2000. Hieronder valt onder andere het verhogen van het geldbedrag voor de ‘oppasmoeder’.

Informele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala (*Eline*)

Naast het HCP, dat zich in Guatemala op macroniveau organiseert maar op microniveau steun biedt, zijn er ook vormen van steun voor alleenstaande moeders die zich bevinden op microniveau. Uit onze literatuurstudie is echter naar voren gekomen dat er vrij weinig onderzoek is gedaan naar sociaaleconomische steun vanuit de gemeenschap voor alleenstaande moeders in Guatemala. Wel hebben we een aantal studies gevonden die kijken naar gezinnen in het algemeen. Deze worden hieronder toegelicht.

Het onderzoek van Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 431) is een van de weinige studies die zich onder andere richt op informele vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala. Volgens Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 431) kent informele kinderopvang vijf soorten, namelijk de moeder die voor het kind zorgt tijdens het werk, opvang door een andere inwoner van de *household* die niet de moeder is, opvang door een ander familielid die niet onderdeel is van de *household*, opvang door burens of andere vrienden, en het kind dat alleen voor zichzelf zorgt. Hierbij is het belangrijk te realiseren dat opvang door familieleden, burens of vrienden vaak niet gratis kinderopvang alternatieven zijn, maar vaak nog duurdere alternatieven zijn dan publieke opvang. Om deze reden kiezen alleenstaande moeders in

Guatemala vaker voor formele opvang wanneer dit aanwezig is (Quisumbing, Hallman & Ruel 2007, 452).

Katz (1995) bespreekt voornamelijk de verdeling van verantwoordelijkheden op het gebied van werk binnen gezinnen. Katz (1995, 331-332) stelt dat wanneer alleenstaande moeders dochters en/of zonen hebben die al wat ouder zijn dit in hun voordeel kan werken. Oudere zonen kunnen hun moeder bijvoorbeeld helpen met beslissingen maken over het gebruik en het beheer van het land dat zij bezitten. Dochters die oud genoeg zijn kunnen huishoudelijk werk en huishoudelijke verantwoordelijkheden van de moeder overnemen. Volgens deze omschrijvingen van Katz (1995, 331-332) kunnen oudere zonen of dochters van alleenstaande moeders dus dienen als informele sociaaleconomische vangnetten.

Een ander informeel vangnet dat door verschillende gezinnen, waaronder *female headed households*, in Guatemala gebruikt wordt zijn *remittances* vanuit onder andere de Verenigde Staten (Adams 2004, 18). Deze *remittances* bestaan vaak uit een deel van de verdiensten van, in dit geval, iemand die in de Verenigde Staten woont. Hij/zij stuurt dit geldbedrag vervolgens naar zijn/haar familie in Guatemala (Adams 2004, 1). Volgens Adams (2004, 19) zorgen deze *remittances* voor minder armoede binnen Guatemala.

De schaarste aan studies naar informele sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders in Guatemala maakt dat dit een thema is dat nog verder onderzocht moet worden. Onze studie is dan ook van belang voor de vergaring van meer kennis op dit gebied, wat deze studie extra relevant maakt.

Nu er een overzicht is geschetst van de al bestaande kennis op het gebied van alleenstaande moeders in Guatemala gaan we kijken of ook wij dit, of andere opmerkelijke informatie, gevonden hebben onder alleenstaande moeders en hulpverstrekkers in Santa Cruz del Quiché.

Het perspectief van organisaties en familieleden

Op sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders

Door: Annelot van Rooij – 5666791

Dit hoofdstuk geeft het perspectief weer van organisaties en familieleden op de sociaaleconomische vangnetten van alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché, Guatemala. Er worden verschillende informele en formele vangnetten besproken zoals familieleden, de pastor en inheemse burgemeester, en verschillende organisaties. Voordat we uitgebreid ingaan op de vangnetten worden eerst de sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders op een rij gezet zoals de hulpverstrekkers ze zien. Er wordt gekeken naar problemen rondom werk en inkomen, maar ook naar sociale problemen zoals scholing, opvoeding en anticonceptie. In de tweede paragraaf worden de verschillende organisaties, en familieleden die alleenstaande moeders steunen, besproken. Er zijn verschillende projecten waar alleenstaande moeders hulp van ontvangen; sommigen richten zich op armoede bestrijding terwijl anderen werken met kinderopvang. De laatste paragraaf beslaat informatie over de effectiviteit van de programma's en hoe de programma's aansluiten bij de behoeftes van alleenstaande moeders. In deze paragraaf wordt ook gekeken naar de meningen van hulpverstrekkers over programma's en of er genoeg hulp is voor alleenstaande moeders. Zo stelt Pedro, medewerker van Crediempresa, een microfinancieringsbedrijf, dat er meer toekomstgerichte hulp voor alleenstaande moeders zou moeten zijn. Hulp met een focus op de kinderen en op professionele ontwikkeling⁹. In dit hoofdstuk gaan we hierop in.

De sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders volgens de hulpverstrekkers

In het kader van de sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders gaan we verder waar we in de context waren gebleven, bij Guatemala. Volgens Quisumbing et al. (2007, 421) is er een toename in het aantal alleenstaande vrouwen in Guatemala, daarnaast leeft volgens hen de helft van de *urban female headed households* in armoede. Dit wordt ook opgemerkt door hulpverstrekkers, zij stellen dat er veel werkloosheid is, dat de lonen te laag zijn en de dagelijkse kosten te hoog¹⁰. José, een pastor, geeft daarnaast aan dat het inkomen in

⁹ Interview met Pedro (05-04-2018).

¹⁰ Interview met Daniel (03-04-2018).

Guatemala slecht verdeeld is, vijf procent van de Guatemalteken verdienen negentig procent van het inkomen. Door de scheve verdeling van het inkomen wordt er *homophily* (Lin 2000, 786) gezien, waarbij mensen uit één sociaaleconomische klasse alleen met anderen omgaan uit dezelfde klasse. Jaime van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling¹¹ stelt dat het voor iedereen economisch moeilijk is maar spitst het meer toe en vertelt: “Santa Cruz del Quiché is gecategoriseerd als één van de departementen die bekend staat om haar armoede. Santa Cruz del Quiché bezet jammer genoeg ook één van de plekken met het meeste analfabetisme”¹² Hier ga ik later in deze paragraaf op in.

De meeste hulpverstrekkers zeggen dat er ongelijkheid is voor vrouwen in het algemeen en dat dit versterkt wordt als ze alleenstaand zijn. Zo laten vaders het vaak niet toe om de dochters naar school te laten gaan, omdat zij later toch gaan trouwen en de man voor ze zal zorgen. Later is het lastig voor alleenstaande moeders om te studeren vanwege de kinderen en de economische middelen. Door minder scholing kunnen ze minder goede banen krijgen en ontstaat er een cirkel die moeilijk te doorbreken is.

Een andere vorm van ongelijkheid is de manier waarop alleenstaande moeders worden behandeld. Door de familie, gemeenschap en samenleving worden ze vaak gediscrimineerd¹³. Vrienden laten alleenstaande moeders zitten, ze worden nagewezen en hun mening wordt minder belangrijk gevonden. Door mannen in de samenleving worden alleenstaande moeders vaak als ‘makkelijker’ gezien volgens Magdalena¹⁴. Mannen gebruiken de alleenstaande moeder voor seks terwijl ze vaak geen relatie willen met een vrouw die al eerder een relatie heeft gehad of die al kinderen heeft¹⁵. José omschrijft situaties waardoor veel moeders alleen komen te staan:

In Guatemala en vooral hier in Quiché [zijn alleenstaande moeders] veel voorkomend; het is bijna normaal dat de man twee of drie vrouwen heeft. Dus normaal gesproken is de tweede of derde vrouw die ze hebben dan alleenstaand omdat de mannen niet verantwoordelijk zijn. Ze verlaten de vrouwen. Dus ja, ik denk dat het onderdeel is van het ‘machismo’. De mannen denken dat ze de

¹¹ Ministerio de Desarrollo Social

¹² Interview met Jaime (16-03-2018).

¹³ Observaties Cáritas (06-04-2018). Interviews met Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Daniel (03-04-2018); Karla (10-04-2018); Jaime (16-03-2018); José (11-04-2018); Joël (26-03-2018); Pedro (05-04-2018); Alfredo (03-04-2018); Norma (16-04-2018); Magdalena (18-04-2018); Melissa (09-04-2018).

¹⁴ Interview met Magdalena (18-04-2018).

¹⁵ Interviews met Alfredo (03-04-2018); Magdalena (18-04-2018).

vrouwen kunnen hebben die ze willen, zo denken de mannen. Maar het is ook een probleem van de vrouwen ¹⁶

Uit de situatie die José omschrijft en de eerdere uitleg blijkt gender ongelijkheid die terug te koppelen is aan eerdere hoofdstukken. Zo schrijft Scott (1986, 1058) over gender ongelijkheid in de vorm van seksuele objectificatie van de vrouw, omdat zij kan reproduceren. Daarnaast is er gender ongelijkheid in deze situatie door machtsverschillen en mannelijke autoriteit. Dudgeon (2016, 126) stelt dat vrouwen een lagere status hebben door de patriarchale samenleving. Carter (2004, 647-8) stelt daarnaast dat mannen in Guatemala vaak meer zeggenschap hebben in het huishouden.

Naast de ongelijkheid die alleenstaande moeders ervaren is ook het hebben van onbeschermd seks een reden tot (alleenstaand) moederschap. Opvallend is dat het ontbreken van seksuele voorlichting en anticonceptie niet in de bestudeerde literatuur wordt benoemd als een moeilijkheid. Toch kwam dit onderwerp in sommige interviews naar voren en werd daardoor duidelijk dat het hebben van onbeschermd seks, waardoor veel (jonge) vrouwen (ongewild) zwanger worden, een vooraanstaand probleem is. Er zijn verschillende redenen waardoor er geen openheid is over seks. Ten eerste wordt er thuis vaak niet over seks gepraat, ouders zijn bang dat kinderen het dan gaan proberen¹⁷. Ten tweede is er onder de jongeren onwetendheid en laksheid over seks. Jongeren denken, volgens hulpverstrekkers, dat ze met een aantal keer seks niet zwanger zullen worden of ze willen er niet over nadenken. Ten derde is er op scholen in Guatemala wel seksuele voorlichting, maar hier wordt niet enthousiast op gereageerd, omdat de informatie niet goed wordt overgebracht¹⁸. Een vierde belangrijk reden voor gebrek aan openheid is dat seks niet wordt toegestaan vanwege religieuze redenen. José, de pastor van de kerk, benoemt dat de kerk in het algemeen tegen seks buiten het huwelijk is en geen voorbehoedsmiddelen promoot. Tot slot staat de meerderheid van de ouders het gebruik van anticonceptie niet toe volgens de directrice van de kinderopvang, Rosario. Daniel, vader en schoonvader van twee alleenstaande moeders, geeft aan dat jongeren meerderjarig en getrouwd moeten zijn om anticonceptie te ontvangen. Marta van het gezondheidscentrum verklaart echter dat iedereen gratis anticonceptie kan ontvangen. Dit verschil laat zien dat er ook onwetendheid is bij de ouders over anticonceptie. Volgens hulpverleenster Norma is er veel angst als het gaat om anticonceptie; zo denken vrouwen dat ze dan niet meer vrouwelijk

¹⁶ Interview met José (11-04-2018).

¹⁷ Interviews met Daniel (03-04-2018); José (11-04-2018). Informeel gesprek met Maria (09-03-2018).

¹⁸ Interviews met Magdalena (18-04-2018); Norma (16-04-2018); Joël (26-03-2018); José (11-04-2018); Daniel (03-04-2018); Rosario (27-03-2018).

zijn of zijn ze bang dat anderen ze als prostituees zien als ze anticonceptie gebruiken. Veel jongeren zijn zelf niet geïnformeerd over de mogelijkheden van (gratis) anticonceptie via het gezondheidscentrum; dus gaan ze er ook niet naar op zoek. Daarnaast kan het zijn dat ze het wel weten, maar ze geen anticonceptie halen vanwege de ouders.¹⁹

Gevolgen van alleenstaand moederschap

Terug naar de problemen van Santa Cruz del Quiché zoals het analfabetisme en scholing. Het vinden van werk is voor alleenstaande moeders moeilijk omdat ze niet altijd kunnen lezen of schrijven waardoor er meer sociaaleconomische moeilijkheden ontstaan²⁰. Harknett (2006, 187) noemt het gebrek aan scholing een individueel nadeel. Het belang van scholing wordt ook meerdere keren benadrukt door hulpverstrekkers. Volgens The World Bank is analfabetisme een uitzonderlijk probleem in Guatemala, vooral voor inheemse vrouwen (2004, 95). Niet genoeg oppas hebben om te gaan werken of studeren is hierbij een ander probleem waar alleenstaande moeders mee kampen²¹. Dit laat een noodzaak voor kinderopvang zien, dit is ook in eerdere onderzoeken gezien. Zo geven Quisumbing et al. (2007, 420) aan dat kinderopvang belangrijk is voor alleenstaande moeders en dat er in ontwikkelingslanden een toenemende vraag is naar niet-ouderlijke kinderopvang. Henly (1999, in Harknett 2006, 175) stelt echter dat moeders veel op informele vangnetten rekenen voor kinderopvang.

Joël, de directeur van Cáritas, een katholieke pastorale hulporganisatie, noemt verschillende overeenkomende problemen:

(...) de problemen die het meest vooraan staan zijn economisch. Want [alleenstaande moeders] moeten vechten. Ze moeten werken om hun kinderen te onderhouden. Een consequentie is dat ze in extreme armoede leven... want je hebt geen studie of iets, dus dan hebben ze vaak huishoudelijk werk of ze werken in condities die niemand echt wilt. Want ze werken meer dan 12 uur per dag.²²

¹⁹ Interviews met Norma (16-04-2018); José (11-04-2018); Daniel (03-04-2018); Rosario (27-03-2018); Marta (02-04-2018).

²⁰ Interviews met Karla (10-04-2018); Norma (16-04-2018); Jaime (16-03-2018).

²¹ Interview met Maria (14-03-2018).

²² Interview met Joël (26-03-2018).

Uiteraard is het niet zo dat alle vrouwen geen studie hebben gedaan of zo lang op een dag moeten werken zoals Joël benoemt. Katz (1995, 340) benoemt dat het voor vrouwen in Guatemala, vooral in plattelandsdorpen, moeilijk is om inkomen te genereren. Dit wordt terug gezien in Santa Cruz del Quiché. Zelfs als alleenstaande moeders opgeleid zijn is het moeilijk om een bijpassende baan te vinden. Volgens de hulpverstrekkers werken alleenstaande moeders vooral in informele sectoren, dit zien we terug in het volgende hoofdstuk.²³

De medewerkers van organisaties en familieleden zijn het bijna unaniem eens dat alleenstaande moeders te weinig verdienen om voor hun familie te zorgen; al werken ze veel en maken ze veel uren²⁴. De laagbetaalde banen en de vele, onregelmatige uren worden ook besproken door Henly (1999, in Harknett 2006, 175).

Het is duidelijk dat economische problemen veel invloed hebben op alleenstaande moeders. González de la Rocha & Grinspun (2001, 96) noemen korte termijn coping strategieën voor verwachte en onverwachte moeilijkheden van het dagelijks leven. Daarnaast noemen zij ook reproductie strategieën die gericht zijn op de in stand houding van het huishouden op de lange termijn. Alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché zijn meer bezig met de korte termijn oplossingen. Hun coping-strategieën zijn volgens hulpverstrekkers om meer proberen te werken, minder te eten, geen vlees te eten²⁵, en te bezuinigen op kleding en huisvesting. In meer ernstige gevallen plegen moeders zelf abortus (omdat dit illegaal is), geven ze de kinderen weg, verkopen ze de kinderen of gooien ze de kinderen bij het afval²⁶. Eén familielid verteld ook over het plegen van zelfmoord onder alleenstaande moeders²⁷. Deze problemen en eenzaamheid, verlatingsangst en angsten naar aanleiding van geweld en alcoholisme binnen het vroegere gezin of in de situatie met de man, zorgt voor psychologische problemen²⁸. Vaak is het lastig om hiervoor hulp te ontvangen door een stigma in de samenleving; je wordt vaak gezien als ‘gek’²⁹. Emotionele problemen worden zelden besproken met familie en vrienden. Alleenstaande moeders hebben namelijk over het

²³ Interviews met Maria (14-03-2018); Daniel (03-04-2018); Alfredo (03-04-2018); Magdalena (18-04-2018); Melissa (09-04-2018); Kimberley (03-04-2018); Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Jaime (16-03-2018).

²⁴ Informeel gesprek met Maria (14-03-2018). Interviews met Diana (27-03-2018); Joël (26-03-2018); Melissa (09-04-2018); Kimberley (03-04-2018); Rosario (27-03-2018); Daniel (03-04-2018); Karla (10-04-2018); José (11-04-2018); Pedro (05-04-2018); Alfredo (03-04-2018); Norma (16-04-2018); Melissa (19-04-2018).

²⁵ Interviews met Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Pedro (05-04-2018); Norma (16-04-2018); Melissa (09-04-2018).

²⁶ Interviews met Alfredo (03-04-2018); Melissa (09-04-2018); Jacqueline (27-03-2018).

²⁷ Interview met Maria (14-03-2018).

²⁸ Interviews met Haydee (20-03-2018); Alfredo (03-04-2018); Maria (14-03-2018); Rosario (27-03-2018); Daniel (04-03-2018).

²⁹ Interviews met Maria (14-03-2018); José (11-04-2018); Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Norma (16-04-2018).

algemeen vrij weinig tijd voor sociale contacten, vooral als ze ook werken³⁰. De psychologische problemen die gezien werden door mensen van organisaties en familieleden wordt niet in de bestudeerde literatuur terug gevonden.

Vangnetten binnen de gemeenschap van Santa Cruz del Quiché voor sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders

In deze paragraaf komen als eerst de formele vangnetten, de organisaties en invloedrijke personen, aan bod. Daarna volgen de informele vangnetten, zoals de familieleden.

Steun van formele vangnetten

Sociaal kapitaal heeft volgens Lin (2000, 786), zoals eerder besproken in hoofdstuk twee, invloed op de sociaaleconomische situatie van alleenstaande moeders. Bolino et al. (2002, 506) stellen dat dit sociaal kapitaal niet alleen verkregen kan worden vanuit relaties met andere individuen zoals de informele vangnetten maar ook vanuit relaties met organisaties zoals de formele vangnetten die hier besproken worden. De vangnetten die worden besproken in deze paragraaf zijn gevonden tijdens acht weken onderzoek, dit zijn dus niet alle vangnetten die beschikbaar zijn. Geen van de formele vangnetten die worden besproken in deze thesis zijn specifiek voor alleenstaande moeders; ze zijn voor vrouwen in het algemeen of voor families met lage inkomens. Dit geldt ook voor het Ministerie van Sociale Ontwikkeling waar deze situatie plaatsvindt.

Op een warme lentedag komen veertig vrouwen bij elkaar op het plaatselijke, stoffige, voetbalveld naast een basisschool. De vrouwen komen één voor één aan en zoeken de schaduw op onder een grote boom. Alle vrouwen zijn in afwachting van Jaime, een medewerker van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling. Ze hopen allen een vergoeding te krijgen voor hun kinderen die naar de basisschool gaan. Jaime zal hierover in deze bijeenkomst uitsluitsel geven. Zelfs na driekwartier wachten reageren de vrouwen opgetogen als Jaime aankomt en de papieren uitdeelt.³¹

³⁰ Interviews: Kimberley (3-4), Daniel (3-4), Karla (10-4), José (11-4), Pedro (5-4), Alfredo (3-4), Norma (16-4), Melissa (9-4).

³¹ Bijeenkomst Campo (01-03-2018).

Zoals uit de beschreven situatie blijkt zijn vele vrouwen in afwachting van hulp van organisaties. Bij het Ministerie waar Jaime werkt kan niet iedereen de hulp ontvangen vanwege het budget. Daarnaast kan het niet elk jaar, omdat ze afhankelijk zijn van financiële hulp uit de Verenigde Staten. Bij één van de programma's van het Ministerie krijgen moeders, waaronder alleenstaande moeders, een bijdrage voor de kinderen die naar school gaan; voor uitgaven zoals schriften en kleding. Dit formele vangnet is onderdeel van de Guatemalteekse overheid.³²

Cáritas is een, vanuit Duitsland gefinancierde, katholieke pastorale organisatie. Zij hebben verschillende programma's die voor iedereen, uit geselecteerde gemeenschappen, toegankelijk zijn. Met trainingen over agricultuur en gezondheid wil Cáritas sociaal en economisch gezien helpen: door nieuwe voedingspatronen aan te leren, door andere gewassen te verbouwen en tips te geven om meer te kunnen verbouwen en verkopen. De trainingen voor gezondheid richten zich vooral op de verschillende ziektes en hoe deze voorkomen kunnen worden. Daarnaast kan Cáritas bij sommige gemeenschappen waterleidingen aanleggen, en helpen met het bouwen van kassen.³³

Aldeas Infantiles SOS houdt zich naast een interne kinderopvang bezig met preventieve programma's in geselecteerde gemeenschappen. De preventieve programma's willen tegengaan dat er meer families uit elkaar vallen door lessen over opvoeding en corrigeren van de kinderen, het verbouwen van groenten, familie planning en seksualiteit. Voor moeders die niet kunnen lezen of schrijven zijn er drie keer per week lessen. Alle hulp die ze bieden is gratis en is toegankelijk voor alle vrouwen met lage inkomens, waaronder alleenstaande moeders. Als de vrouwen deze activiteiten bijwonen krijgen ze maandelijks vijftig pond aan voedingsmiddelen. Aldeas Infantiles SOS is een voorbeeld van een multilaterale organisatie. Aldeas Infantiles SOS is voor alleenstaande moeders volgens Domínguez & Watkins (2003, 121) een *weak tie* vanuit hun *institutional-based network*. Organisaties zijn *weak ties* omdat de organisaties en de medewerkers sociaal en emotioneel op afstand zijn (Smith 2000, 513). Kavanaugh et al. (2005, 120) stellen dat juist dit soort *weak ties* goed zijn voor het onderwijzen van groepen mensen en de uitwisseling van informatie, deze uitwisseling vindt plaats bij verschillende organisaties.³⁴

Credimpresa houdt zich bezig met empoweren en persoonlijke economische groei. Zij hebben twee programma's; het eerste programma is het geven van microfinanciering. Ze

³² Interview met Jaime (16-03-2018).

³³ Interview met Joël (26-03-2018). Observaties Cáritas (06-04-2018).

³⁴ Interview met Norma (16-04-2018).

lenen geld uit aan kleine (eenmans-)bedrijfjes, waaronder alleenstaande moeders. D'espallier et al. (2011, 758) geven aan dat microkrediet vooral voor vrouwen in grote schaal aanwezig is. Bij Crediempresa is echter te zien dat het krediet beschikbaar is voor iedereen. Wel lijkt het erop dat vrouwen zich hierdoor empowered voelen en minder armoede ervaren zoals Swain & Wallentin (2009, 542) omschrijven. Ten tweede geven ze bij Crediempresa trainingen, bijvoorbeeld over de administratie, om meer profijt uit de leningen te halen.³⁵ Crediempresa is de enige microfinancieringsorganisatie die in deze studie is bezocht, er zijn echter nog meer microfinancieringsorganisaties in Santa Cruz del Quiché.

De COCODE van Choacaman I, zorgt voor sociaaleconomische steun voor alleenstaande moeders door middel van trainingen en projecten zoals de bouw van een wasplaats. Een COCODE (Consejo Comunitario de Desarrollo) is een soort buurraad. Ze verzorgen trainingen voor het maken van handwerken, en het bijhouden van een groentetuin. De zelfvoorzienende landbouw kan sociaaleconomisch bevorderend zijn doordat vrouwen zelf meer macht en controle krijgen over hun leven en levensonderhoud volgens Mayoux (2001, 445-6). Lee-Smith & Trujillo (1992, 77) stellen ook dat zelfvoorzienende landbouw heel belangrijk is voor het levensonderhoud en de gezondheid van mensen, en specifiek vrouwen, in armoede. De zelfvoorzienende landbouw waar verschillende organisaties mee werken zorgt dus voor *empowering* van vrouwen (Mayoux 2001, 445-6). Als de vrouwen naar de trainingen gaan van de COCODES dan krijgen zij hulp met voeding, een vorm van armoedebestrijding. Alle COCODES van de verschillende dorpen en buurten zijn gekozen vertegenwoordigers uit de dorpen maar zijn onderdeel van de Guatemalteekse overheid en daar komt ook de financiering vandaan.³⁶

Naast Aldeas Infantiles SOS is ook Save the Children een multilaterale ontwikkelingsorganisatie. Save the Children geeft over het algemeen geen rechtstreekse steun aan alleenstaande moeders, maar zij houden zich bezig met het evalueren en verbeteren van ziekenhuizen en gezondheidscentra. Daarnaast voeren ze onderzoeken uit om bijvoorbeeld sterfte rondom de zwangerschap te verminderen. Save the Children werkt ook met het ministerie van onderwijs, ze richten zich vooral op de risico scholen; scholen met kinderen die te maken hebben met extreme armoede of chronische ondervoeding³⁷. Save the Children

³⁵ Interview met Pedro (05-04-2018).

³⁶ Interview met Karla (10-04-2018).

³⁷ Interview met Melissa (16-04-2018).

helpt niet met de toegang tot economische middelen voor vrouwen zoals het UN-Women, UNDP of OESO³⁸ doet, maar ze steunen overheden met hun beleid.

Zoals eerder genoemd zagen Quisumbing et al. (2007, 420) een toenemende vraag aan kinderopvang, deze behoefte werd ook gezien door hulpverstrekkers. In Santa Cruz del Quiché zijn er twee formele kinderopvangcentra bezocht. De eerste is Bienestar Social, een organisatie vanuit de overheid die kinderen van nul tot zeven jaar opvangt. De kinderen worden opgevangen van zeven uur 's ochtends tot vijf uur 's middags en krijgen de hele dag les en voeding. Werkende ouders met lage inkomsten hebben gratis toegang tot deze programma's, waardoor zij zich meer op hun werk en de economische situatie kunnen richten.
39

De tweede organisatie is SOSEP, dat is een organisatie van de vrouw van de president (Patricia Marroquín vrouw van president Jimmy Morales in 2018). SOSEP heeft vier verschillende, gratis, programma's. Eén daarvan is het Hogares Comunitarios Programa (HCP). Ruel et al. (2002, 1) omschreven HCP als goedkope kinderopvang van goede kwaliteit voor werkende ouders om armoede te verminderen. In verschillende HCP huizen ontvangen jonge kinderen die nog niet naar school gaan, net als bij Bienestar Social, educatieve activiteiten, hulp met voeding en spelen ze samen.⁴⁰

Verschillende hulpverstrekkers⁴¹ hebben La Defensoria de la Mujer Indígena (DEMI) genoemd als een andere organisatie die vrouwen helpt. DEMI helpt alle inheemse vrouwen die naar het kantoor toe komen en veel van deze vrouwen zijn alleenstaande moeders. DEMI helpt met sociale, psychologische en juridische hulp. Veel alleenstaande moeders komen bij DEMI met problemen rondom alimentatie. DEMI gaat dan een bemiddelingssessie aan om hieruit te komen. Als een vader het kind niet erkent helpen ze met DNA testen. In gevallen van misbruik wordt juridische hulp door DEMI aangeboden. Vrouwen en alleenstaande moeders kunnen daarnaast komen voor sessies met psychologen. DEMI is onderdeel van de Guatemalteekse overheid.⁴²

³⁸ Multilaterale ontwikkelingsorganisaties: United Nations for Women (UN-Women), United Nations Development Programme (UNDP) en Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). <http://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>, geraadpleegd op 21 december, 2017
<http://www.oecd.org/about/>, geraadpleegd op 21 december, 2017
<http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/executive%20board/un%20women%20executive%20board%20informal%20guide.pdf?la=en&vs=5046>, geraadpleegd op 21 december, 2017

³⁹ Interview met Rosario (27-03-2018).

⁴⁰ Interview met Diana (27-03-2018).

⁴¹ Interviews met Maria (14-03-2018); Norma (16-04-2018); José (11-04-2018); Diana (27-03-2018); Pedro (05-04-2018); Alfredo (03-04-2018).

⁴² Interview met Magdalena (18-04-2018).

Het gratis, publieke, gezondheidscentrum van de overheid in Santa Cruz del Quiché helpt iedereen die er naar toe komt. Alleenstaande moeders worden hier, net als andere moeders, geholpen doordat ze hun kinderen kunnen laten inenten, ze naar controles kunnen voor zowel de kinderen als voor zwangere vrouwen en de kinderen en moeders met klachten langs kunnen gaan. Daarnaast heeft het gezondheidscentrum een programma voor familieplanning met (gratis) anticonceptie. Het gezondheidscentrum werkt veel samen met organisaties voor kinderen⁴³. Bij het gezondheidscentrum vertelde Marta dat niemand werd buitengesloten van de gezondheidszorg zoals Ruel & Quisumbing (2005, 6) stellen.⁴⁴

Invloedrijke personen die vertelden over alleenstaande moeders, die niet tot de organisatie of familie behoren, zijn de pastor van de Evangelische kerk, José, en de inheemse burgemeester, Alfredo. José helpt via de kerk en zijn stichting met beurzen, medicijnen en voedsel. De doelgroep zijn vooral sociale contacten van de kerk, waaronder alleenstaande moeders. Volgens José geeft religie veel emotionele steun aan alleenstaande moeders.⁴⁵ Opvallend is dat er in de bestudeerde literatuur niet wordt gesproken over de kerk of religie als vangnet.

De inheemse burgemeester van Santa Cruz del Quiché, Alfredo, vertelt dat hij en zijn acht collega's iedereen helpen die hierom vraagt, veelal zijn dit inheemse personen, waaronder alleenstaande moeders. Alleenstaande moeders komen voornamelijk met problemen met alimentatie voor de kinderen of problemen met hun ouders. De inheemse burgemeesters luisteren naar de problemen en geven advies. In gevallen van misbruik en ernstige delicten zoals moord wordt er na onderzoek ook gebruik gemaakt van de inheemse burgemeester. Hij geeft, in plaats van tijd in een gevangenis, schadevergoedingen of zweepslagen op.⁴⁶

Al met al lijken het geven van trainingen, kinderopvang, en sociale bemiddeling populaire manieren van steun bieden. Het geven van trainingen kan gezien worden als een vorm van empowerment zodat alleenstaande moeders, zoals Page & Czuba (1999, N/A) omschrijven, meer hun eigen leven kunnen sturen. Het beschikbaar stellen van microfinanciering is ook een vorm van empowerment, en tegelijkertijd een manier van armoedebestrijding volgens Swain en Wallentin (2009, 542). Een andere manier van armoedebestrijding die terug te zien is bij de formele vangnetten is het aanbieden van voedselpakketten na het participeren bij trainingen die sociaaleconomische vooruitgang

⁴³ Samenwerking met SOSEP, Bienestar Social, Aldeas Infantiles SOS en Save the Children

⁴⁴ Interview met Marta (02-04-2018).

⁴⁵ Interview met José (11-04-2018).

⁴⁶ Interview met Alfredo (03-04-2018).

moeten boeken. De effectiviteit van deze vangnetten wordt besproken in de volgende paragraaf.

Steun van informele vangnetten

Naast de formele vangnetten die volgens Dercon (2002, 145) sociale zekerheid bieden, zijn er ook informele vangnetten. Nelson (2000, 292) geeft aan dat veel alleenstaande moeders participeren in een *support network* waarin bijvoorbeeld familieleden zowel economisch als met de kinderen helpen. De familieleden helpen op verschillende manieren, zo heeft Maria twee alleenstaande moeders in huis, haar dochter en schoondochter, die ze allebei helpt.

Terwijl Maria op haar kleinkinderen past vertelt ze over de moeilijkheden nadat haar zoon op zijn vijftiende was overleden. Hij liet een jonge moeder met twee kinderen achter. Zij wonen nu nog bij Maria, net als haar andere alleenstaande dochter. Een jong meisje met een roze strik om haar hoofd ligt in een wippertje te slapen in de hoek van de grote keuken, ondertussen kruipt een jongetje van anderhalf over de lange tafel. Aan de andere kant van de tafel zit Javi, een vijfjarige met netjes gekamd haar, op zijn spelcomputer te spelen. Vanmiddag moet Maria haar andere kleinzoon nog van school halen.⁴⁷

Quisumbing et al. (2007, 452) stellen dat er formele en informele kinderopvang is, Maria's situatie is een voorbeeld van informele kinderopvang dat veel gebruikt wordt door alleenstaande moeders. Verder helpen familieleden met voeding, huisvesting, vervoer, scholing en kleding voor de kinderen⁴⁸.

Door de lage lonen en het moeilijke vinden van werk kunnen alleenstaande moeders zelf volgens de hulpverstrekkers moeilijk zorgen voor genoeg inkomsten. Daarnaast is het door *homophily* (Lin 2000, 786) lastig om van sociale contacten economische hulp te ontvangen omdat zij vaak ook niet genoeg middelen hebben⁴⁹. Toch geven hulpverstrekkers

⁴⁷ Informeel gesprek met Maria (28-02-2018).

⁴⁸ Interviews met Maria (14-03-2018); Daniel (03-04-2018); Haydee (20-03-2018); Jacqueline (27-03-2018); Kimberley (03-04-2018).

⁴⁹ Interviews met Pedro (05-04-2018).

aan dat alleenstaande moeders bijna altijd zowel economische als sociale hulp ontvangen van hun ouders⁵⁰.

Hulpverstrekkers vertellen dat alleenstaande moeders soms ook hulp van de vader van de kinderen ontvangt al is dit schaars en maar klein van aard⁵¹. In sommige gevallen worden alleenstaande moeders ook bijgestaan met hulp vanuit andere familieleden⁵², een enkele keer werden burens genoemd. Een aantal medewerkers van organisaties kennen ook gevallen waarbij de oudere kinderen van alleenstaande moeders helpen door op te passen op de jongere kinderen terwijl de moeder werkt⁵³. Over hulp die alleenstaande moeders ontvangen stelt één van de familieleden, Daniel: “In het grootste deel van Guatemala is het alleen de familie die [alleenstaande moeders] helpen. Van anderen krijgen ze geen hulp.”⁵⁴ Toch zegt Daniel later dat de overheid wel helpt met hulp voor de kinderen.

In de volgende paragraaf wordt er verder gekeken naar de effectiviteit en ervaring van de steun voor alleenstaande moeders.

De steun van vangnetten; behoeftes en effecten

De informele en formele vangnetten richten zich op sociale en economische steun voor alleenstaande moeders en andere behoeftigen. Om te kijken hoe zinvol de hulp is die hulpverstrekkers bieden, moet er gekeken worden naar de behoeftes die zij denken dat er zijn en de effecten die zij zien na het gebruik van de programma's.

Hulpverstrekkers noemen verschillende behoeftes als zijnde behoeftes van alleenstaande moeders. Dit zijn behoeftes aan opvang⁵⁵, betere inkomsten en betere banen, waardoor de economische situatie algeheel vooruitgaat⁵⁶, gezondheidszorg⁵⁷, meer kennis over het verbeteren van economische situaties⁵⁸, meer hulp in het algemeen⁵⁹, educatie voor alleenstaande moeders⁶⁰, meer seksuele voorlichting⁶¹, gehoord worden door iemand en hulp

⁵⁰ Interviews met Karla (10-04-2018); José (11-04-2018); Joël (26-03-2018); Pedro (05-04-2018); Alfredo (03-04-2018); Melissa (09-04-2018).

⁵¹ Interviews met Maria (14-03-2018); Daniel (03-04-2018).

⁵² Interviews met Daniel (03-04-2018); Maria (14-03-2018).

⁵³ Interviews met José (11-04-2018); Norma (16-04-2018).

⁵⁴ Interview met Daniel (03-04-2018).

⁵⁵ Interviews met Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Maria (14-03-2018); Melissa (09-04-2018).

⁵⁶ Interviews met Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018); Norma (16-04-2018); Melissa (09-04-2018); Jaime (16-03-2018).

⁵⁷ Interview met Marta (02-04-2018).

⁵⁸ Interviews met Joël (26-03-2018); Pedro (05-04-2018).

⁵⁹ Interview met Karla (10-04-2018).

⁶⁰ Interviews met José (11-04-2018); Jaime (16-03-2018); Norma (16-04-2018).

⁶¹ Interviews met José (11-04-2018); Norma (16-04-2018); Magdalena (18-04-2018).

in de eigen taal⁶². Organisaties voeren verschillende soorten sociaaleconomische analyses uit om achter de behoeftes te komen, en zij denken deze behoeftes goed in te kunnen vullen met de eerder genoemde programma's. Katz (1995, 340) benoemde in haar onderzoek niet expliciet de behoefte aan economische vooruitgang maar zag wel dat dit een probleem was voor vrouwen in Guatemala.

Effectiviteit van de programma's

Hulpverleners van formele vangnetten zeggen dat ze enthousiast zijn over de effecten van de programma's. Ik bespreek dit door middel van de behoeftes die zijn genoemd. De eerste behoefte is kinderopvang. Rosario van Bienestar Social geeft aan positief te zijn:

Er is een groot percentage die er voordeel van neemt, van de aandacht en de diensten die wij ze bieden. Ik heb moeders gezien die zich inzetten om verder te studeren en die zijn afgestudeerd. Dus we helpen met een betere toekomst voor de kinderen, om beter werk te zoeken, ze hebben een betere mogelijkheid op beter salaris⁶³

Rosario is van mening dat alleenstaande moeders vooruit kunnen, omdat ze zich geen zorgen hoeven maken over de kinderopvang. De kinderen krijgen meer opties in de toekomst omdat de economische situatie verbeterd doordat de moeders kunnen werken. Daarnaast zien Bienestar Social en SOSEP dat de kinderen educatief gezien vooruit gaan door de kinderopvang, waardoor ze al een voorsprong hebben voordat ze naar de basisschool gaan⁶⁴. Steun met kinderopvang lijkt dus te helpen voor verschillende behoeftes.

Volgens hulpverleners en familieleden is er ook behoefte aan gezondheidszorg. Deze behoefte wordt gesteund door zowel het gezondheidscentrum als Cáritas die trainingen geeft over gezondheid. Daarnaast worden voedselpatronen aangepast bij projecten van de COCODE en Cáritas, wat ook een positieve invloed heeft op de gezondheid. Bij het gezondheidscentrum zien ze positieve effecten, volgens Marta laten bijna alle ouders hun kinderen gratis inenten, en alle alleenstaande moeders hebben toegang tot gezondheidszorg⁶⁵.

Er is ook behoefte aan scholing. Karla van de COCODES en Joël van Cáritas zien dat vrouwen enthousiast worden van de trainingen en ze zelf opzoek gaan naar meer kennis, een

⁶² Interview met Magdalena (18-04-2018).

⁶³ Interview met Rosario (27-03-2018).

⁶⁴ Interviews met Diana (27-03-2018); Rosario (27-03-2018).

⁶⁵ Interview met Marta (02-04-2018).

vorm van empowerment. Bovendien gaan de economische situaties iets vooruit doordat ze meer verbouwen en verkopen door de tips uit de (landbouw) lessen⁶⁶. Al moet erbij worden gezegd dat de trainingen niet opleiden tot formeel, beter betaald werk. Een coping-strategie die González de la Rocha & Grinspun (2001, 98) omschrijven voor economische moeilijkheden is het toetreden van loonarbeid. Het is voor alleenstaande moeders echter lastig om toe te treden tot loonarbeid wanneer ze geen opleiding hebben gevolgd en ze alleen trainingen krijgen voor kleine, tijdelijke oplossingen van economische vooruitgang.

Door verschillende hulpverleners wordt er wel gewezen op nieuwe mogelijkheden die alleenstaande moeders hebben tot een formele opleiding en baan. Verder studeren kan nu namelijk door alleen in de avonden of in het weekend te studeren, en thuisstudie kan gedaan worden via de radio⁶⁷. Er zijn echter wel economische middelen nodig om dit te kunnen betalen.

In het kader van scholing is er ook behoefte aan scholing voor kinderen. Bij het Ministerie van Sociale Ontwikkeling steunen ze dit en Jaime ziet dat dit helpt voor meer bewustzijn. Chant (2002, 561) denkt dat overheidsprojecten weinig verschil maken vanwege beperkte omvang en middelen. Gindling & Oviedo (2008, 11) bekritisieren verschillende overheidsprojecten ook vanwege de kleine omvang. Jaime sluit zich aan bij deze studies door aan te geven dat het Ministerie geen groot verschil kan maken vanwege de beperkte omvang en de kleine financiële bijdrages. José, die ook sprak over het belang van educatie, vindt dat de cirkel van weinig scholing en weinig inkomen lastig te doorbreken is maar dat dit wel langzamerhand gebeurt. Er gaan nu meer vrouwen naar school dan eerder volgens José, vanwege de nieuwe opties als avondschoon en studeren in het weekend. José stelt daarbij dat de beurzen die hij aanbiedt helpen om de vooruitgang in educatie te verbeteren⁶⁸.

Save the Children zorgt voor verbetering bij zowel gezondheid als educatie. Melissa zegt dat ze hierdoor verschil ziet binnen de samenleving. Norma ziet op haar beurt binnen Aldeas Infantiles SOS ook veranderingen; families richten zich meer op de economische toekomst en er wordt meer affectie getoond binnen de familie door de familielessen die ze geven. Het aanbieden van basisbehoeftes als voedsel heeft hier ook invloed op, dat zorgt voor minder zorgen.⁶⁹

Microfinanciering kan mensen helpen bij de behoefte aan beter werk en betere inkomsten. Pedro ziet dat er verschil is door de leningen, zodra iemand de lening op de goede

⁶⁶ Interviews met Joël (26-03-2018); Karla (10-04-2018).

⁶⁷ Interviews met Diana (27-03-2018); Norma (16-04-2018); Rosario (27-03-2018); José (11-04-2018).

⁶⁸ Interviews met Jaime (16-03-2018); José (11-04-2018); Alfredo (03-04-2018).

⁶⁹ Interviews met Melissa (09-04-2018); Norma (16-04-2018).

manier toepast is er een stijgende lijn in het bedrijf en inkomen. Hij ziet echter ook een negatieve kant waarbij mensen de leningen voor andere doeleinden gebruiken waardoor ze uiteindelijk de bedrijven moeten sluiten. Crediempresa probeert dit te voorkomen met trainingen. Daarnaast zijn de verschillen niet alleen aan Crediempresa te danken, omdat sommige klanten leningen hebben bij meerdere bedrijven.⁷⁰

De behoefte aan een verbeterde economische situatie kan worden vervuld door zowel DEMI als bij de inheemse burgemeester, Alfredo, door middel van alimentatie. Daarnaast zorgt DEMI ervoor dat vrouwen gehoord worden in hun eigen taal en ze hun rechten beter leren kennen.

Familieleden zijn, net als eerder genoemd van Chant (2002, 561), sceptischer over of de hulp van organisaties werkt. Volgens Maria nemen ze bij DEMI te weinig tijd voor de vrouwen, waardoor ze zich niet welkom voelen. Daniel, die zijn alleenstaande dochter en schoondochter helpt zegt: “(...) nee ze ontvangen niet genoeg [hulp]. Van de honderd procent ontvangt misschien vijf procent”⁷¹. Hij geeft daarnaast aan dat de hulp zou werken als er goede organisaties zouden zijn maar hij denkt dat deze er niet zijn. Andere familieleden kennen geen hulp van formele vangnetten waardoor ze alleen kunnen oordelen over de hulp van familie. De hulp van familie helpt volgens hen wel en is ook essentieel voor de alleenstaande moeders in hun mening.⁷²

In het volgende hoofdstuk gaat Eline kijken naar het perspectief van alleenstaande moeders. Zij gaat in op de problemen van alleenstaande moeders, de vangnetten die zij zien en hoe ze geholpen worden door deze vangnetten.

⁷⁰ Interview met Pedro (05-04-2018).

⁷¹ Interview met Daniel (03-04-2018).

⁷² Interviews met Maria (14-03-2018); Daniel (03-04-2018); Haydee (20-03-2018); Jacqueline (27-03-2018); Kimberley (03-04-2018).

Mama's visie op sociaaleconomische vangnetten voor alleenstaande moeders

Door: Eline Hendriks – 5719704

Alvorens ik inga op de verschillende vangnetten die alleenstaande moeders aankaarten op zowel formeel als informeel gebied is het van belang inzichtelijk te maken welke sociaaleconomische problemen alleenstaande moeders ervaren en hoe deze ontstaan zijn. De hierbij aan bod komende thema's, zoals genderdiscriminatie, slecht betaalde banen, informeel werk en tijdgebrek, worden uitgewerkt vanuit het perspectief van alleenstaande moeders. Vervolgens worden de verschillende vangnetten die alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied steunen besproken. Bij de bespreking van de informele vangnetten valt op dat vooral verschillende familieleden als belangrijke bron van steun worden aangehaald. Op het gebied van formele vangnetten zijn het vooral twee organisaties die door een aantal alleenstaande moeders benoemd worden. Of de steun geboden door formele en informele vangnetten structureel is, is echter nog maar de vraag. Vervolgens wordt er een overzicht gegeven van de ervaringen met de steun van vangnetten. Tenslotte kijken we naar verdere behoeftes aan steun onder alleenstaande moeders, waarbij opvalt dat deze behoeftes zich voornamelijk op economisch gebied afspelen.

Sociaaleconomische moeilijkheden

Twee huizen, twee verhalen

Julieta trekt aan een touwtje dat aan de buitenkant van haar voordeur hangt, waardoor de voordeur geopend wordt. Aan de rechterkant net na binnenkomst, grenzend aan de smalle binnenplaats, bevindt zich een kamer die afgesloten wordt door een deur die aan de onderkant afgebroken is. Het huis van Julieta heeft niet overal een dak. Het dak dat er wel is bestaat uit golfplaten. Tussen de daken in hangen draden waaraan was aan het drogen is. Aan het einde van de wat smalle binnenplaats staan een aantal zakken gevuld met afval en maïs.⁷³

⁷³ Groepsinterview (18-03-2018).

Maria, een vrouw met vier kinderen en een man, belt aan. De deur wordt opengedaan door twee kinderen, één van vijf jaar en één van tien jaar. De twee jongens zijn de zoons van de schoondochter, tevens alleenstaande moeder, die in hetzelfde huis als Maria woont. De gang vanuit de voordeur mondt uit op een ruime binnenplaats. Aan de linkerkant grenst de keuken met daarin een lange eettafel. Eén van de jongens, die de deur eerder voor ons opengedaan had, bevindt zich nu in de slaapkamer van hem, zijn broertje en zijn moeder. Deze grenst ook aan de binnenplaats. Hij zit op bed en kijkt aandachtig naar het grote beeldscherm, waarop een game te zien is. Helemaal boven, op de tweede verdieping, is de was ondertussen aan het drogen in de zon.⁷⁴

Deze twee verschillende beschrijvingen laten een beeld zien van de verschillende sociaaleconomische posities waarin alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiche zich bevinden. Zo heeft Julieta in vergelijking met Maria een kleiner huis, geen slot op de deur, geen bovenverdiepingen en niet overal een dak. Maria's huis is ruimer, heeft meerdere verdiepingen en overal een dak. Alhoewel het uiterlijk van de woning uiteraard niet alles zegt over de sociaaleconomische status waarin deze alleenstaande moeders zich bevinden kan het wel een indicator zijn. Ik heb ervoor gekozen twee beschrijvingen van twee verschillende woningen te laten zien om zo te voorkomen een eenzijdig beeld te schetsen van woonsituaties van alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché.

Tijdens de gesprekken met alleenstaande moeders kwam naar voren dat zij vrijwel allemaal sociale en/of economische moeilijkheden ervaren, waarbij de een deze meer ervaart, of hier meer over spreekt, dan de ander⁷⁵. Zo is er één alleenstaande moeder, Alexa, die expliciet aangeeft genderdiscriminatie te ervaren op haar werk⁷⁶. Alexa werkt als dokter gespecialiseerd in orthopedie in zowel een publiek ziekenhuis als een private kliniek. Ze vertelt over de genderongelijkheid in Guatemala: "Hier in Guatemala zijn alleen de mannen belangrijk. De vrouwen zijn voor het huis en voor de kinderen. Ik denk dat dat niet correct is." De genderongelijkheid waarover Alexa spreekt wordt ook in de literatuur opgemerkt. Nakaya (2003, 460-1) stelt bijvoorbeeld dat mannen meer kans hebben op een baan in de publieke

⁷⁴ Observaties bij Miriam (06-03-2018).

⁷⁵ Groepsinterview (07-03-2018); groepsinterview (28-02-2018); interviews met Aleece (09-03-2018); Daniela (13-03-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Josefina (11-04-2018); Laura (06-04-2018); Miriam (06-03-2018); Tania (19-03-2018).

⁷⁶ Interview met Alexa (19-04-2018).

sector dan vrouwen. Fisscher & Hendrickson (2003, 18) beschrijven hoe een vrouw altijd naar haar man moet luisteren en niets mag vragen. Echter wordt door Carter (2004, 647-8) opgemerkt dat vrouwen steeds meer zeggenschap krijgen over huishoudelijke beslissingen. Becker et al. (2006, 2322) voegt hier als kanttekening aan toe dat dit anders geldt voor onopgeleide vrouwen zonder betaalde baan. Zij mogen namelijk minder vaak beslissingen nemen en zijn daarom afhankelijker van de man.

Wat betreft sociaaleconomische ongelijkheid op het gebied van werk stelt Katz (1995, 340) dat banen voor vrouwen in Guatemala vaak slecht betaald zijn. Verschillende alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché geven dan ook aan dat zij met de baan die zij hebben weinig verdienen⁷⁷. Zo vertelt één alleenstaande moeder, Eleena, zich zorgen te maken over de kosten van de toekomstige studie van haar zoontje, omdat haar salaris hier niet genoeg voor is⁷⁸. Kijkend naar de literatuur merken ook Buvinic & Gupta (1997, 264) op dat vrouwen vaak lagere lonen hebben. Dit komt volgens Katz (1995, 340) doordat de verdeling van inkomen en arbeid in Guatemala gender specifiek zijn. Zij stelt dan ook dat het voor vrouwen in Guatemala moeilijk is een inkomen te genereren. Een paar alleenstaande moeders geeft echter aan wel genoeg inkomsten te hebben⁷⁹. Zo vertellen zowel Alexa als Laura dat het geld genoeg is om de basiskosten mee te betalen⁸⁰.

Afgezien van de lage salarissen heeft de meerderheid van de geïnterviewde alleenstaande moeders ook geen formele baan⁸¹. Zo valt bijvoorbeeld het schoonmaken van andermans huizen, wat door een aantal alleenstaande moeders gedaan wordt, onder de informele banensector⁸². Een andere baan vinden is volgens sommige alleenstaande moeders echter moeilijk⁸³. Dit wordt beaamd door Katz (1995, 340) die stelt dat het voor vrouwen in Guatemala moeilijk is aan een baan te komen. Volgens Nakaya (2003, 460-1) heeft genderongelijkheid binnen Guatemala hiermee te maken. Zij merkt op dat sinds 1996 vrouwen de laatsten zijn die kans maken op een baan binnen de publieke sector. Zowel Eleena als Miriam veronderstellen dat de mogelijkheid op het krijgen van een betere baan vergroot wordt wanneer er verder gestudeerd is⁸⁴. Zo vertelt Eleena:

⁷⁷ Groepsinterview (07-03-2018); interviews met Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Evita (29-03-2018); Eleena (20-03-2018).

⁷⁸ Interview met Eleena (20-03-2018).

⁷⁹ Interviews met Laura (06-04-2018); Josefina (11-04-2018).

⁸⁰ Interviews met Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018).

⁸¹ Interviews met Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); groepsinterview (28-02-2018); groepsinterview (07-03-2018); groepsinterview (02-03-2018); Daniela (13-03-2018); Evita (29-03-2018).

⁸² Groepsinterview (28-02-2018); groepsinterview (07-03-2018); interviews met Daniela (13-03-2018); Evita (29-03-2018).

⁸³ Interviews met Josefina (11-04-2018); Daniela (13-03-2018); Eleena (20-03-2018); Tania (19-03-2018).

⁸⁴ Interviews met Eleena (20-03-2018); Miriam (06-03-2018).

Ik zou het leuk vinden om als lerares te werken. Ik vind de aandacht van het werk als lerares leuk, maar ik was niet in staat om af te studeren. Ik heb alleen het derde jaar van de middelschool gedaan. Een andere baan die ik zou willen krijgen is ... Ik zou niet kunnen zeggen welke baan, want hier in Santa Cruz del Quiché vragen ze veel papieren en je hebt een studie nodig om een betere baan te hebben.⁸⁵

Ondanks de voordelen die zowel Miriam als Eleena koppelen aan studeren geven ze beide aan door de kosten van de kinderen niet te kunnen studeren, waardoor een betere baan krijgen nu niet mogelijk is⁸⁶. Andere gevolgen die alleenstaande moeders benoemen door de lage inkomsten zijn het niet kunnen openen van een winkel, het niet kunnen kopen van fruit⁸⁷, het zorgen maken over de kosten die noodgevallen met zich meebrengen⁸⁸, de kinderen niet naar een privéschool kunnen laten gaan⁸⁹ en het moeten huren in plaats van kopen van een huis of kamer⁹⁰.

Een volgend thema dat vaak aan bod komt tijdens gesprekken over sociaaleconomische problemen is het overkoepelende thema 'geen tijd'. Chant (2004, 20) merkt op dat alleenstaande moeders beperkt zijn in relatie tot tijd omdat zij zowel voor de inkomsten als voor de kinderen en het huishouden moeten zorgen. Dit wordt beaamd door een aantal alleenstaande moeders. Zij benadrukken geen tijd te hebben voor sociale contacten naast de familie, zoals vriendinnen, door het werk en het zorgen voor de kinderen⁹¹. Er zijn drie alleenstaande moeders die aangeven door het tijdgebrek ook geen vriendinnen te hebben⁹², waaronder Aleece:

(...) ik ga bijna nooit weg met vrienden, dat wil ik niet. Dat komt door de kinderen, ik heb geen tijd voor vriendinnen of vrienden. Ik blijf alleen bij de

⁸⁵ Interview met Eleena (20-03-2018).

⁸⁶ Interviews met Eleena (20-03-2018); Miriam (06-03-2018).

⁸⁷ Interview met Tania (19-03-2018).

⁸⁸ Interview met Laura (06-04-2018).

⁸⁹ Groepsinterview (07-03-2018).

⁹⁰ Groepsinterview (28-02-2018).

⁹¹ Interviews met Aleece (09-03-2018); Evita (29-03-2018); Josefina (11-04-2018); Miriam (06-03-2018), groepsinterview (07-03-2018).

⁹² Interviews met Ana (04-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018).

kinderen. Daarom kan ik niet weg, of wat doen. Ik ben alleen in huis en met de kinderen.⁹³

Twee alleenstaande moeders, Laura en Alexa, hebben echter wél een aantal vriendinnen die erg belangrijk in hun leven zijn. Het valt op dat enkel de twee alleenstaande moeders die een formele baan hebben beide aangeven genoeg te verdienen én vriendinnen te hebben⁹⁴.

Voortbordurend op het thema ‘geen tijd’ blijkt dit ook een rol te spelen op het gebied van onderwijs. Zo geeft een paar alleenstaande moeders aan geen tijd te hebben om te studeren omdat ze op de kinderen moeten passen of moeten werken om de kinderen te onderhouden⁹⁵. Zoals hieronder te zien is spelen onder andere de kinderen ook een rol in het ontstaan van de sociaaleconomische moeilijkheden die in deze paragraaf aan bod zijn gekomen.

Ontstaan sociaaleconomische moeilijkheden

Twee factoren leveren een bijdrage aan de sociaaleconomische moeilijkheden die alleenstaande moeders ervaren. Ten eerste geven alleenstaande moeders aan voordat zij kinderen hadden in een betere economische situatie te verkeren. Zo hadden zij toentertijd meer geld omdat ze de kosten van de kinderen niet hadden⁹⁶. Het krijgen van kinderen is volgens Buvinic & Gupta (1997, 264) voor alleenstaande moeders ook niet economisch voordelig omdat zij, doordat ze zowel voor de kinderen als de inkomsten moeten zorgen, soms met een slecht betaalde baan genoeg moeten nemen. Juist deze banen zijn volgens Buvinic & Gupta (1997, 264) namelijk makkelijker te combineren. Dit is echter niet heel expliciet onder alleenstaande moeders naar voren gekomen. Eén alleenstaande moeder, Miriam, benoemt echter wel dat het voor een alleenstaande moeder moeilijker is een goede baan te vinden omdat een alleenstaande moeder ook nog de verantwoordelijkheid over de kinderen heeft⁹⁷.

Een ander nadeel dat het krijgen van kinderen met zich meebrengt is het niet meer kunnen verder studeren⁹⁸. Volgens verschillende alleenstaande moeders maakt dit dat zij waarschijnlijk een minder goed betaalde baan moeten nemen dan wanneer zij de studie

⁹³ Interview met Aleece (09-03-2018).

⁹⁴ Interviews met Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018).

⁹⁵ Interviews met Josefina (11-04-2018); Miriam (06-03-2018).

⁹⁶ Interviews met Ana (04-04-2018); Josefina (11-04-2018); Laura (06-04-2018).

⁹⁷ Interview met Miriam (06-03-2018).

⁹⁸ Interviews met Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Laura (06-04-2018).

afgerond hadden⁹⁹. Andere alleenstaande moeders die studeerden toen zij kinderen kregen geven echter aan geheel of deels verder gegaan te zijn met deze studie toen zij kinderen kregen¹⁰⁰. Eén van deze alleenstaande moeders legt uit dat zij de eerste drie jaar na de geboorte van haar zoontje het hierdoor economisch gezien wel moeilijk had. Alexa volgde de doktersopleiding aan de universiteit, maar door het ontbreken van een titel waren de verdiensten die ze op dat moment ontving weinig¹⁰¹.

Ik had nog geen titel, dus de verdiensten van het werk waren niet heel groot. Het salaris was heel weinig. Het was heel moeilijk voor mij voor drie jaar. Tijdens de eerste drie jaar waren mijn inkomsten heel weinig en de uitgaven groot (...)¹⁰²

De inkomsten van Alexa verhoogden toen ze de eerste vijf jaar van haar studie afgerond had en begon aan haar specialisatie orthopedie¹⁰³.

Een tweede factor die een belangrijke rol speelt in de sociaaleconomische situatie van alleenstaande moeders zijn de vaders van de kinderen. Sommige alleenstaande moeders geven aan in een betere sociaaleconomische situatie te verkeren toen de vader van hun kinderen nog bij ze woonden¹⁰⁴. Toen de vader van de kinderen nog bij ze woonden was er namelijk nóg iemand die voor de kinderen zorgde¹⁰⁵. Daarnaast was er ook meer geld, omdat de vader van de kinderen een inkomen had¹⁰⁶. Echter is het niet altijd het geval dat de vader van de kinderen in het verleden bijdroeg. Zo geven Alexa, Eleena en Evita aan dat de vader van de kinderen al bij ze wegging toen zij zwanger waren en dat zij ook geen hulp ontvingen van de vader van de kinderen¹⁰⁷. Chant (2004, 20) stelt dat mannen in ontwikkelingslanden de alleenstaande moeder vaak niet blijven ondersteunen omdat de mannen de vrouw die ze verlaten niet altijd als familie zien, waardoor ze niet bezitten over een verantwoordelijkheidsgevoel naar de vrouw. Hierdoor wordt volgens Chant (2004, 20) de sociaaleconomische ongelijkheid in stand gehouden. In welvaartslanden is er minder sprake

⁹⁹ Interview met Miriam (06-03-2018).

¹⁰⁰ Interviews met Alexa (19-04-2018); Miriam (06-03-2018).

¹⁰¹ Interview met Alexa (19-04-2018).

¹⁰² Interview met Alexa (19-04-2018).

¹⁰³ Interview met Alexa (19-04-2018).

¹⁰⁴ Interviews met Josefina (11-04-2018); Laura (06-04-2018); Ana (04-04-2018); Tania (19-03-2018).

¹⁰⁵ Interviews met Josefina (11-04-2018); Laura (06-04-2018).

¹⁰⁶ Interviews met Ana (04-04-2018); Tania (19-03-2018).

¹⁰⁷ Interviews met Alexa (19-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018).

van deze sociaaleconomische ongelijkheid omdat daar de vaders van de kinderen, of de overheid, de alleenstaande moeder blijven ondersteunen (Chant 2004, 20).

Nu ik de sociaaleconomische moeilijkheden en de oorzaken hiervan in kaart gebracht heb, ga ik in de hierop volgende paragraaf in op de verschillende vangnetten die alleenstaande moeders benoemen op zowel sociaal als economisch gebied.

Beschikbare vangnetten

Ondanks dat sommige alleenstaande moeders, zoals hierboven te zien was, niet in de meest voordelige sociaaleconomische posities verkeren zijn er verschillende vangnetten die alleenstaande moeders helpen. In contrast met het vorige hoofdstuk, waarin er naar de vangnetten gekeken werd vanuit het perspectief van hulpverstrekkers, wordt hier vanuit het perspectief van alleenstaande moeders gekeken naar de hulp die formele en informele vangnetten bieden. Of deze hulp zeker of juist onzeker, en structureel of juist niet structureel is, wordt door deze paragraaf heen duidelijk.

Sociaaleconomische hulp informele vangnetten

Diego, het zoontje van Miriam, komt plots met grote rode ogen binnenlopen. Hij is aan het huilen. Zijn mondhoeken staan naar beneden. Zowel de moeder als de zus van Miriam zitten aan de lange eettafel. De moeder van Miriam, Maria, kijkt naar haar kleinzoon en gebaart dat hij naar haar toe moet komen. Diego loopt al jammerend richting de open armen van zijn oma. Maria pakt Diego op en zet hem op haar schoot. Ze vraagt hem wat er aan de hand is. Diego blijft stil. Maria vraagt of het soms te maken heeft met het overlijden van zijn vader. Diego schudt zijn hoofd. Maria omarmt Diego en troost hem.¹⁰⁸

Zoals in het vignet te zien is wordt Miriam, een van de alleenstaande moeders, door haar moeder geholpen met het troosten van haar zoontje. Dit is een voorbeeld van sociale informele hulp aangeboden door een familielid. Het valt op dat alleenstaande moeders zowel sociale als economische hulp voornamelijk van verschillende familieleden ontvangen. Hieruit valt af te leiden dat de door Domínguez & Watkins (2003, 121) omschreven *family-based*

¹⁰⁸ Interview met Miriam (06-03-2018).

networks een grotere rol spelen bij het ontvangen van steun in de levens van de alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché dan *friendship-based networks*.

Binnen de familie zijn het vooral de ouders, broers, zussen en kinderen die alleenstaande moeders steunen¹⁰⁹. Beginnend met de ouders valt het op dat de moeder vaker als bron van sociale steun aangehaald wordt dan de vader¹¹⁰. Zo passen de moeders van Aleece, Alexa, Laura, Eleena en Evita soms of vaak op hun kinderen wanneer zij aan het werk zijn¹¹¹. Eleena, een jonge alleenstaande moeder van onder de twintig jaar, werkt elke dag van acht uur 's ochtends tot één uur 's middags als huishoudelijke hulp bij een vast adres. Wanneer ze 's ochtends vertrekt naar haar werk laat ze haar zoontje thuis en past haar moeder op hem. 's Middags, wanneer Eleena weer terugkomt van haar werk, neemt zij de zorgen van haar zoontje weer op zich¹¹². Alhoewel Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 452) stellen dat deze kinderopvang geboden door onder andere familieleden tegen betaling wordt gedaan, heeft geen enkele alleenstaande moeder dit benoemd. Henly (2002, in Harknett 2006, 175) benadrukt het belang van sociale netwerken als bron van informele steun voor werkende alleenstaande moeders, omdat deze informele steun kan helpen door middel van kinderopvang en transport, zoals ook bij onder andere Eleena te zien is¹¹³. Naast het kosteloos opvangen van de kinderen helpen de moeders hun dochters soms ook met andere kind-gerelateerde zaken, zoals met het bereiden en geven van eten, de kinderkleding wassen, of met het huiswerk¹¹⁴.

Wat betreft de hulp van vaders benoemt enkel Evita expliciet haar vader als bron van sociale steun, maar dit was enkel omdat ik specifiek naar haar vader vroeg. Haar vader past op zondagen op haar zoontje, omdat hij de andere dagen van de week moet werken en hierom dus niet op haar zoontje kan passen¹¹⁵. Op economisch gebied benoemt ook enkel één alleenstaande moeder, Miriam, expliciet ook gesteund te worden door haar vader die in de Verenigde Staten woont en werkt. Deze keer vroeg ik er alleen niet specifiek naar. "Ja want mijn vader wanneer hij wat stuurt, stuurt hij soms 400, 500, 600, 700 Quetzal, het is verschillend. Soms stuurt hij 400 voor het betalen van de school van Maximo. Soms 500,

¹⁰⁹ Interviews met Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Evita (11-04-2018); Evita (18-04-2018); Aleece (09-03-2018); Tania (19-03-2018); Ana (14-03-2018).

¹¹⁰ Interviews met Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Evita (11-04-2018); Evita (18-04-2018); Aleece (09-03-2018).

¹¹¹ Interviews met Aleece (09-03-2018); Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (18-04-2018).

¹¹² Interview met Eleena (20-03-2018).

¹¹³ Interviews met Aleece (09-03-2018); Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (18-04-2018).

¹¹⁴ Interviews met Evita (29-03-2018); Laura (06-04-2018); Aleece (09-03-2018).

¹¹⁵ 2e Interview Evita (11-04-2018).

soms 600 het is verschillend.”¹¹⁶ Het geld dat de vader van Miriam naar Miriam stuurt is een voorbeeld van de door Adams (2004, 18) besproken *remittances* vanuit de Verenigde Staten. Adams (2004, 18) benoemt deze *remittances* als bron van economische steun voor gezinnen in Guatemala, waaronder *female headed households*. De *remittances* die Miriam van haar vader ontvangt zijn echter niet regelmatig, omdat de vader van Miriam deze geldbedragen enkel stuurt wanneer hij zelf voldoende geld hiervoor heeft¹¹⁷. Naast Miriam benoemen ook een aantal andere alleenstaande moeders op economisch gebied gesteund te worden door hun ouders. Zo kunnen Laura, Aleece, Eleena, Miriam, Evita en Laura gratis of tegen een kleine vergoeding bij hun ouders of schoonouders wonen¹¹⁸.

Bijna alle alleenstaande moeders die met hun ouders of schoonouders wonen geven ook aan meer steun van hun ouders of schoonouders te ontvangen dan de alleenstaande moeders die niet bij hun ouders of schoonouders wonen¹¹⁹. Het gaat hierbij ook vaak om de jongste alleenstaande moeders¹²⁰. Hieruit kan geconcludeerd worden dat alleenstaande moeders die jonger zijn en/of wonen in een *extended household* meer steun ontvangen van ouders of schoonouders dan alleenstaande moeders die niet in een *extended household* wonen¹²¹. Domínguez & Watkins (2003, 120) merken ook op dat wanneer alleenstaande moeders in een *extended household* wonen dit kan zorgen voor grotere flexibiliteit in het verdelen van economische en huishoudelijke rollen, zoals kinderopvang.

Uit de beschrijvingen hierboven blijkt dat alleenstaande moeders over het algemeen regelmatig hulp ontvangen van hun ouders. Nelson (2000, 292), die onderzoek heeft gedaan onder alleenstaande moeders in de Verenigde Staten, geeft echter aan dat minder dan de helft van de alleenstaande moeders steun krijgt van hun ouders. Ik heb echter gevonden dat dit onder alleenstaande moeders in Santa Cruz del Quiché niet het geval is. Binnen de in totaal elf één op één interviews hebben namelijk zes alleenstaande moeders aangegeven wél hulp te

¹¹⁶ Interview met Miriam (06-03-2018).

¹¹⁷ Interview met Miriam (06-03-2018).

¹¹⁸ Interviews met Evita (29-03-2018); Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Laura (06-04-2018).

¹¹⁹ Interviews met Alexa (19-04-2018); Evita (29-03-2018); Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Laura (06-04-2018); Tania (19-03-2018); Ariana (13-03-2018); Daniela (13-03-2018); Ana (14-03-2018); Josefina (11-04-2018).

¹²⁰ Interviews met Alexa (19-04-2018); Evita (29-03-2018); Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Laura (06-04-2018).

¹²¹ Interviews met Alexa (19-04-2018); Evita (29-03-2018); Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Laura (06-04-2018); Tania (19-03-2018); Ariana (13-03-2018); Daniela (13-03-2018); Ana (14-03-2018); Josefina (11-04-2018).

ontvangen van een van hun ouders of beide¹²², wat contrasteert met de uitspraak van Nelson (2000, 292).

Voortbordurend op de hulp die alleenstaande moeders van familieleden ontvangen valt op dat ook broers en zussen regelmatig benoemd worden als bron van voornamelijk sociale steun. Dit uit zich in zowel emotionele hulp als in hulp met het oppassen wanneer de alleenstaande moeders zelf aan het werk zijn¹²³. Zo benoemt Aleece de vele steun die ze kreeg van haar broers en zussen toen zij en haar man uit elkaar gingen. Haar broers en zussen toonden veel affectie en hielpen haar door middel van opbeurende woorden¹²⁴.

Een andere bron van zowel economische als sociale hulp zijn de tiener kinderen van de alleenstaande moeders. Zo geeft een aantal alleenstaande moeders aan dat oudere kinderen op jongere kinderen passen¹²⁵. Op economisch gebied helpt onder andere de zoon van Ana zijn moeder. Hij werkt als muzikant en verdient hiermee één of twee keer per week 100 Quetzal. “Wanneer hij 100Q verdient geeft hij me soms 50 of 60.”, aldus Ana¹²⁶. Hieruit blijkt opnieuw dat informele steun niet altijd structureel is.

Naast directe familieleden zijn er ook mensen buiten de familie die alleenstaande moeders steunen, waaronder vriendinnen, andere alleenstaande moeders, de vaders van de kinderen en de burens. Van vriendinnen krijgen alleenstaande moeders voornamelijk emotionele steun¹²⁷. Zo vertelt Laura, een alleenstaande moeder die bij de kinderopvang Bienestar werkt, dat wanneer zij een probleem heeft zij altijd haar vriendinnen heeft met wie zij hierover kan praten¹²⁸.

Alhoewel sommige alleenstaande moeders aangeven hulp te ontvangen van vriendinnen, zijn er, zoals in de voorgaande paragraaf aan bod kwam, ook een behoorlijk aantal alleenstaande moeders die aangeeft geen tijd te hebben voor sociale contacten naast hun familie¹²⁹. Dit ondersteunt de gedachte van Campbell & Rosenfeld (in Smith 2000, 510) die stellen dat vrouwen kleinere sociale netwerken hebben. Het tekort aan tijd voor sociale contacten naast familie kan er echter voor zorgen dat zij hierdoor een tekort hebben aan *weak*

¹²² Interviews met Aleece (09-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Laura (06-04-2018); Alexa (19-04-2018).

¹²³ Groepsinterview (28-03-2018); interviews met Evita (29-03-2018); Evita (11-04-2018); Evita (18-04-2018); groepsinterview (07-03-2018); Tania (19-03-2018); Aleece (09-03-2018); Eleena (20-03-2018).

¹²⁴ Interview met Aleece (09-03-2018).

¹²⁵ Groepsinterview (01-03-2018); interviews met Miriam (06-03-2018); Tania (19-03-2018); Ana (14-03-2018); Josefina (11-04-2018).

¹²⁶ Interview met Ana (04-04-2018).

¹²⁷ Interviews met Alexa (19-04-2018); Laura (06-04-2018); Tania (19-03-2018); Josefina (11-04-2018); Evita (29-03-2018).

¹²⁸ Interview met Laura (06-04-2018).

¹²⁹ Interviews met Aleece (09-03-2018); Evita (29-03-2018); Josefina (11-04-2018); Miriam (06-03-2018), groepsinterview (07-03-2018).

ties die onder andere nodig zijn voor het gebruik kunnen maken van sociaal kapitaal om nieuwe mogelijkheden op de arbeidsmarkt te creëren en een hogere sociaaleconomische status te verkrijgen (Campbell & Rosenfeld, in Smith 2000, 510; Granovetter 1973, 1378; Smith 2000, 513). Er is echter wel één alleenstaande moeder die aangeeft gebruik te maken van haar kennissen, oftewel *weak ties*, bij het vinden van een andere baan¹³⁰.

Hoewel *weak ties* niet vaak aanwezig zijn, heeft een groot aantal van de alleenstaande moeders die één op één geïnterviewd is, vooral de alleenstaande moeders die in een *extended household* wonen, *strong ties* met hun familie en in sommige gevallen ook met vriendinnen¹³¹. Deze *strong ties* zijn volgens Granovetter (1973, 1364) juist weer belangrijk voor steun op zowel sociaal als economisch gebied, wat ook uit de beschrijvingen van alleenstaande moeders over deze *strong ties* gebleken is.

Steun van de vaders van de kinderen wordt door drie alleenstaande moeders enkel op economisch gebied opgemerkt, alhoewel deze hulp vaak minimaal is¹³². Josefina, een alleenstaande moeder met vijf kinderen en een huurhuis, geeft tijdens een groepsinterview aan af en toe voedingsproducten te ontvangen van de vader van de kinderen: “(...) eten voor de kinderen stuurt de vader soms wel en soms niet. Als het er is stuurt hij het, als het er niet is stuurt hij het niet. (...)”¹³³ Opnieuw komt hier de onzekerheid van steun naar boven.

Tenslotte worden de burens sporadisch aangehaald als bron van steun op voornamelijk economisch vlak. De hulp die door burens gegeven wordt is vaak klein van aard en is hoofdzakelijk voedsel gerelateerd, waarbij het gaat om het krijgen van bijvoorbeeld wat maïs, bonen of suiker¹³⁴. Een belangrijke algemene kanttekening bij de hulp geboden door familieleden, vrienden of burens is dat deze hulp echter niet altijd even zeker is, omdat het ook zo weg kan vallen door bijvoorbeeld een verhuizing of overlijden, wat zowel bij Tania als Daniela in het verleden gebleken is¹³⁵. Zo ontving Tania een aantal jaar geleden nog veel steun van haar ouders, totdat haar ouders ineens binnen twee jaar tijd beide overleden. Hierdoor viel een groot deel van de steun komend vanuit haar informele vangnet in korte tijd weg¹³⁶. Hulp geboden door informele vangnetten aan alleenstaande moeders kan dus onzeker zijn.

¹³⁰ Interview met Josefina (11-04-2018).

¹³¹ Interviews met Evita (29-03-2018); Aleece (06-03-2018); Miriam (06-03-2018); Eleena (20-03-2018); Laura (06-04-2018); Alexa (19-04-2018); Tania (19-03-2018); Josefina (11-04-2018).

¹³² Interviews met Aleece (09-03-2018); groepsinterview (07-03-2018); Laura (06-04-2018).

¹³³ Groepsinterview (07-03-2018).

¹³⁴ Interviews met Ana (14-03-2018); Ana (04-04-2018); Evita (29-03-2018).

¹³⁵ Interviews met Tania (19-03-2018); Daniela (13-03-2018).

¹³⁶ Interview met Tania (19-03-2018).

Sociaaleconomische steun formele vangnetten

Wat betreft steun van formele vangnetten wordt een aantal van de alleenstaande moeders geholpen door een kinderopvang of organisatie¹³⁷. Zo stuurt één alleenstaande moeder, Laura, haar kind naar een private kinderopvang. Ze heeft veel vertrouwen in de hulp van deze kinderopvang, omdat ze hier zelf toen ze klein was ook naar toe ging¹³⁸.

De meerderheid van de alleenstaande moeders die aangeven geholpen te worden door een instantie werden door het Ministerie van Sociale Ontwikkeling geholpen, omdat een groot deel van de alleenstaande moeders via het Ministerie van Sociale Ontwikkeling gecontacteerd zijn¹³⁹.

Twee alleenstaande moeders geven aan hulp te ontvangen van Aldeas Infantiles SOS, waarvan één deze hulp al twee jaar ontvangt en de ander één jaar. Beide ontvangen elke maand een hoeveelheid voedingsmiddelen¹⁴⁰, waarbij één alleenstaande moeder, Eleena, aangeeft een aantal programma's van Aldeas Infantiles SOS bij te moeten wonen om deze hulp te kunnen ontvangen. Zo maakt ze deel uit van een programma van Aldeas Infantiles SOS waarbij ze geholpen wordt met gewassen groeien. Volgens Mayoux (2001, 445-6) kan dit ervoor zorgen dat Eleena *empowered* wordt én kan dit bevorderend zijn voor haar sociaaleconomische positie, zoals in het vorige hoofdstuk door Annelot besproken is.

Naast de alleenstaande moeders die hulp ontvangen van organisaties zijn er ook een aantal die dit nooit ontvangen hebben¹⁴¹. Daarnaast benoemt de meerderheid van de alleenstaande moeders enkel één of geen organisatie te kennen die steun bieden aan alleenstaande moeders¹⁴².

Nu in kaart gebracht is van welke formele en informele vangnetten alleenstaande moeders steun ontvangen is het van belang te kijken naar hoe deze steun ervaren wordt. Hier ga ik in de volgende paragraaf op in. Daarnaast richt ik me in de hierop volgende paragraaf op de hulp die alleenstaande moeders nog wensen te ontvangen.

¹³⁷ Interviews met Laura (06-04-2018); Josefina (11-04-2018); groepsinterview (07-03-2018); Daniela (13-03-2018); Ana (04-04-2018); groepsinterview (01-03-2018); Tania (19-03-2018).

¹³⁸ Interview met Laura (06-04-2018).

¹³⁹ Interviews met Daniela (13-03-2018); Ana (04-04-2018); groepsinterview (01-03-2018); Tania (19-03-2018); Josefina (11-04-2018); groepsinterview (07-03-2018).

¹⁴⁰ Interviews met Eleena (20-03-2018); Ana (14-03-2018).

¹⁴¹ Interviews met Laura (06-04-2018); Aleece (08-03-2018); Miriam (06-03-2018); Evita (29-03-2018).

¹⁴² Interviews met Miriam (06-03-2018); Laura (06-04-2018); Aleece (09-03-2018); Evita (29-03-2018); Tania (19-03-2018); Ana (14-03-2018); groepsinterview (01-03-2018).

Hoe wordt de hulp van formele en informele vangnetten ervaren?

De meerderheid van de alleenstaande moeders geeft aan de informele hulp die zij ontvangen als positief te ervaren¹⁴³. Zo ervaart Miriam de economische hulp van haar vader en schoonfamilie als zijnde goed:

(...) dat is heel goed want voor mij helpt dit veel. Dan kan ik andere dingen kopen die de kinderen nodig hebben. (...) Nu meer voor Willie verzorgingsproducten zoals deodorant, lotions. Dus ja, het is genoeg hulp. Hetzelfde voor mijn schoonouders omdat wij hier wonen. Ze brengen de kinderen (naar school) en alles heel goed. Het is goede hulp.¹⁴⁴

Laura geeft aan de emotionele en sociale steun van haar vriendinnen als heel belangrijk te ervaren, omdat ze bij sommige problemen geen geld nodig heeft, maar juist iemand die naar haar luistert, zoals haar vriendinnen. Daarnaast kijken haar vriendinnen soms anders tegen bepaalde zaken aan, waardoor ze elkaar bewust kunnen maken van problemen die er spelen¹⁴⁵.

Ondanks de meerderheid van de alleenstaande moeders die positief is over de hulp die zij ontvangt van sociale contacten geven veel alleenstaande moeders toch aan meer hulp te willen ontvangen¹⁴⁶. De meesten wensen deze hulp te ontvangen op economisch gebied. Laura verlangt deze economische hulp van de vader van de kinderen en Miriam van haar ouders¹⁴⁷. Enkel één alleenstaande moeder, Eleena, geeft expliciet aan niet meer hulp nodig te hebben van haar sociale contacten¹⁴⁸.

Wanneer het aankomt op hulp van organisaties geven verschillende alleenstaande moeders, die eerder hulp ontvingen van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling, aan dat de hulp onregelmatig is¹⁴⁹. Sommigen ontvingen het één keer, anderen twee keer, maar de meerderheid nu niet meer¹⁵⁰. Daarnaast is de hulp die door het Ministerie van Sociale Ontwikkeling gegeven wordt ook niet voor iedereen beschikbaar en is het voor de alleenstaande moeders niet duidelijk waarom sommigen de hulp wel ontvangen en anderen

¹⁴³ Interviews met Aleece (09-03-2018); Eleena (20-03-2018); Miriam (06-03-2018); Evita (11-04-2018); Ana (14-03-2018); Ana (04-04-2018); Laura (06-04-2018).

¹⁴⁴ Interview met Miriam (06-03-2018).

¹⁴⁵ Interview met Laura (06-04-2018).

¹⁴⁶ Interviews met Ariana (13-03-2018); Laura (06-04-2018); Miriam (06-03-2018).

¹⁴⁷ Interviews met Laura (06-04-2018); Miriam (06-03-2018).

¹⁴⁸ Interview met Eleena (20-03-2018).

¹⁴⁹ Interviews met Daniela (13-03-2018); Ana (04-04-2018); Groepsinterview (07-03-2018).

¹⁵⁰ Interviews met Daniela (13-03-2018); Ana (04-04-2018); Tania (19-03-2018); Josefina (11-04-2018).

niet¹⁵¹. Wel wordt aangegeven dat de hulp van het ministerie als enigszins gunstig ervaren wordt, omdat het de alleenstaande moeders helpt met de kinderen¹⁵². Over de hulp van Aldeas Infantiles SOS vertelt Eleena dat ze door de hulp nu ook andere dingen in plaats van voedsel kan kopen van het geld dat ze verdient. Ze geeft aan dat de hulp haar hierdoor enigszins helpt¹⁵³. Ana noemt de hulp die zij van Aldeas Infantiles SOS ontvangt echter niet genoeg voor de familie¹⁵⁴.

Wanneer gekeken wordt naar welke hulp alleenstaande moeders van organisaties willen ontvangen valt op dat zij het liefst hulp op economisch gebied willen. Zo willen ze keukenspullen, spullen voor de kinderen, voedsel voor de kinderen, hulp met het vinden van een betere baan, met de kosten van de studie van de kinderen en met het kopen van zeep, schoenen en elektriciteit¹⁵⁵. Enkel één alleenstaande moeder geeft aan geen hulp van een organisatie nodig te hebben, omdat ze genoeg hulp ontvangt van haar familie¹⁵⁶.

Eerder was te zien dat Quisumbing et al. (2007, 421) opmerken dat door de urbanisatie en doordat vrouwen steeds meer participeren op de arbeidsmarkt in ontwikkelingslanden, waaronder Guatemala, er steeds meer vraag is naar formele kinderopvang. Dit wordt echter niet opgemerkt door alleenstaande moeders. Geen enkele alleenstaande moeder heeft namelijk aangekaart graag formele kinderopvang te willen ontvangen¹⁵⁷. Over het algemeen willen alleenstaande moeders, zoals eerder benoemd, vooral hulp van organisaties op economisch gebied¹⁵⁸.

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat alleenstaande moeders vaak weinig verdienen, moeite hebben met het vinden van een beter betaalde formele baan, en regelmatig weinig tot geen tijd hebben voor vriendinnen of studeren. Ondanks de sociaaleconomische moeilijkheden ontvangen veel alleenstaande moeders steun van informele en soms ook formele vangnetten. Beide vormen van steun zijn echter niet altijd zeker, regelmatig en/of structureel. Omdat veel alleenstaande moeders wel afhankelijk zijn van de informele en/of formele steun die zij

¹⁵¹ Groepsinterview (07-03-2018).

¹⁵² Groepsinterview (07-03-2018).

¹⁵³ Interview met Eleena (20-03-2018).

¹⁵⁴ 2e interview met Ana (04-04-2018).

¹⁵⁵ Interviews met Aleece (09-03-2018); groepsinterview (07-03-2018); Tania (19-03-2018); Evita (29-03-2018); Eleena (20-03-2018); Daniela (13-03-2018); Laura (06-04-2018); Ariana (13-03-2018); Miriam (06-03-2018).

¹⁵⁶ Interview met Aleece (09-03-2018).

¹⁵⁷ Interviews met Alexa (19-04-2018); Aleece (09-03-2018); Ariana (13-03-2018); Ana (14-03-2018); Daniela (13-03-2018); Eleena (20-03-2018); Evita (29-03-2018); Miriam (06-03-2018); Laura (06-04-2018); Josefina (11-04-2018).

¹⁵⁸ Interviews met Aleece (09-03-2018); Ariana (13-03-2018); groepsinterview (07-03-2018); Tania (19-03-2018); Evita (29-03-2018); Eleena (20-03-2018); Daniela (13-03-2018); Laura (06-04-2018); Ariana (13-03-2018); Miriam (06-03-2018).

ontvangen maakt dit hen kwetsbaar. In het volgende hoofdstuk worden de opvattingen van alleenstaande moeders gekoppeld aan die van verschillende hulpverstrekkers, zoals besproken in hoofdstuk drie.

Discussie & conclusie

In dit laatste hoofdstuk voegen wij de twee delen van ons onderzoek samen waardoor er één geheel beeld ontstaat van zowel het perspectief vanuit alleenstaande moeders als vanuit vangnetten. Er worden zowel verschillen als overeenkomsten tussen onze bevindingen aangekaart. Op basis van deze verschillen en overeenkomsten doen wij een aantal voorstellen voor het verbeteren van de sociaaleconomische steun die beschikbaar is voor alleenstaande moeders. Tijdens het lezen van onze conclusie is het van belang in acht te nemen dat er een verschil is in het niveau van visies tussen alleenstaande moeders en hulpverstrekkers. De hulpverstrekkers praten namelijk in algemene zin, op macro niveau, over vele alleenstaande moeders die zij om hen heen zien, terwijl de alleenstaande moeders, op micro niveau, uit eigen ervaring spreken.

De sociaaleconomische problemen die worden benoemd door alleenstaande moeders en hulpverstrekkers komen grotendeels overeen. Er wordt veel gesproken over de economische problemen wat betreft het vergaren van genoeg inkomsten. Alleenstaande moeders hebben vaak informele banen die slecht betalen. Katz (1995, 340) merkt ook op dat banen voor vrouwen in Guatemala vaak slecht betaald zijn. Daarnaast stellen Buvinic & Gupta (1997, 264) dat vrouwen in het algemeen vaak lagere lonen hebben. Zowel door alleenstaande moeders als door hulpverstrekkers wordt aangegeven dat het vinden van een betere baan vaak lastig is, wat door Katz (1995, 340) beaamt wordt. Volgens Nakaya (2003, 460-1) heeft genderongelijkheid binnen Guatemala hiermee te maken. Zo hebben mannen volgens haar meer kans op een baan in de publieke sector dan vrouwen. Dit wordt door alleenstaande moeders en hulpverstrekkers echter niet expliciet aan dit probleem gelinkt. Wel geven hulpverstrekkers aan dat er in het algemeen ongelijkheid is voor vrouwen en dat deze ongelijkheid versterkt wordt wanneer vrouwen alleenstaand zijn. Door een aantal hulpverstrekkers en een aantal alleenstaande moeders wordt het moeilijk kunnen vinden van een baan gelinkt aan het ontbreken van genoeg scholing. Echter zijn er ook helpende familieleden die stellen dat zelfs wanneer alleenstaande moeders opgeleid zijn zij nog steeds moeite hebben met het vinden van een bijpassende baan. Dit benoemen alleenstaande moeders daarentegen niet. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de meerderheid van de geïnterviewde alleenstaande moeders geen verdere scholing gehad hebben na de basisschool of middelbare school. Hierdoor hebben zij dus niet zelf ervaren of meer scholing daadwerkelijk leidt tot het makkelijker vinden van een baan.

Wat betreft de meer sociale problemen worden vooral door hulpverstrekkers de thema's genderongelijkheid en discriminatie aangekaart. Zo stellen een aantal hulpverstrekkers dat vrouwen op het gebied van scholing minder kansen hebben. Deze ongelijkheid wordt niet expliciet aangekaart door alleenstaande moeders. Wel stellen een aantal alleenstaande moeders dat ze door de kosten van de kinderen en de tijd die ze kwijt zijn met het verzorgen van de kinderen nu niet meer de mogelijkheid hebben om te studeren. Genderdiscriminatie speelt volgens hulpverstrekkers ook een rol in de levens van alleenstaande moeders. Zo wordt de mening van alleenstaande moeders minder belangrijk gevonden en zetten vrienden hen aan de kant. Eén hulpverleenster stelt dat alleenstaande moeders als 'makkelijke vrouwen' gezien worden. Dit merkt ook één alleenstaande moeder op. Genderongelijkheid en genderdiscriminatie binnen Guatemala wordt in de literatuur ook opgemerkt door Fisscher & Hendrickson (2003, 18) en Becker et al. (2006, 2322).

Problemen die te maken hebben met het thema 'geen tijd' worden ook door alleenstaande moeders, hulpverstrekkers en binnen de literatuur opgemerkt. Zo wordt door een aantal alleenstaande moeders benoemd dat zij door het zorgen voor de kinderen en het werk geen tijd hebben voor sociale contacten naast de familie. Dit is precies wat zowel Chant (2004, 20) als hulpverstrekkers ook opmerken. Echter stellen enkel alleenstaande moeders dat de kwestie van 'geen tijd' er ook voor zorgt dat zij niet kunnen studeren.

Verder zijn er nog twee sociale problemen die enkel door hulpverstrekkers erkend worden, namelijk het ontbreken van goede seksuele voorlichting en psychologische problemen onder alleenstaande moeders. Beide moeilijkheden worden niet besproken binnen de literatuur of aangehaald door alleenstaande moeders. Hiervoor zijn verschillende redenen te bedenken, waaronder het niet zien en/of ervaren van psychische problemen of problemen rondom seksuele voorlichting, het niet durven uiten van psychische problemen of problemen rondom seksuele voorlichting vanwege schaamte of taboe rondom deze onderwerpen, en/of het willen geven van sociaal wenselijke antwoorden.

Nu de sociaaleconomische problemen van alleenstaande moeders in kaart gebracht zijn kunnen we specifieker ingaan op het beantwoorden van onze hoofdvraag, die luidt: "Hoe ondersteunen vangnetten in de gemeenschap van Santa Cruz del Quiché alleenstaande moeders op sociaaleconomisch gebied?" Voor het beantwoorden van onze hoofdvraag gaan we eerst kijken naar steun die alleenstaande moeders ontvangen van informele vangnetten. Hierop volgend komen de formele vangnetten aan bod, waarna gekeken wordt hoe alleenstaande moeders de steun van zowel informele als formele vangnetten ervaren.

Kijkend naar informele vangnetten valt op dat zowel hulpverstrekkers als alleenstaande moeders aangeven dat ouders de grootste bron van steun zijn voor alleenstaande moeders. De meerderheid van de alleenstaande moeders ontvangt dan ook steun van haar ouders. Dit contrasteert met de bevindingen van Nelson (2002, 292). Zij geeft namelijk aan dat minder dan de helft van de alleenstaande moeders steun ontvangt van hun ouders, wat niet aansluit met onze bevindingen.

Een conclusie die getrokken kan worden aan de hand van de bevinding dat alleenstaande moeders het meest steun ontvangen van hun ouders is dat zij meer gebruik maken van de door Domínguez & Watkins (2003, 121) besproken *family-based networks* dan van *friendship based networks*. Zoals eerder besproken hebben alleenstaande moeders vaak geen tijd voor andere sociale contacten dan hun familie, wat ook het beeld bevestigt dat vrouwen minder grote sociale netwerken (Campbell & Rosenfeld in Smith 2000, 510) en minder *weak ties* hebben (Lin 2000, 786). Ondanks de *strong ties* die alleenstaande moeders hebben die volgens Granovetter (1973, 1364) belangrijk zijn voor sociaal en economische steun zorgt het minder hebben van *weak ties* ervoor dat alleenstaande moeders ook minder sociaal kapitaal hebben. Dit maakt dat het lastiger voor hen is om een hogere sociaaleconomische status te verkrijgen, omdat *weak ties* onder andere belangrijk zijn voor het vinden van nieuwe werkplekken (Granovetter 1973, 1378; Campbell & Rosenfeld, in Smith 2000, 510; Smith 2000, 513).

Verder kijkend naar steun die alleenstaande moeders ontvangen van hun ouders valt op dat deze steun zich vaak uit in het oppassen op de kinderen wanneer de alleenstaande moeder zelf aan het werk is. Henly (2002, in Harknett 2006, 175) merkt ook op dat sociale netwerken een belangrijke bron van steun zijn voor werkende alleenstaande moeders vanwege de hulp met onder andere kinderopvang. Ondanks dat Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 452) stellen dat kinderopvang geboden door onder andere familieleden vaak tegen betaling is hebben zowel hulpverstrekkers als alleenstaande moeders dit niet benoemd.

Een andere bron van steun die door zowel alleenstaande moeders als hulpverstrekkers benoemd wordt zijn de kinderen van alleenstaande moeders. Deze kinderen passen namelijk soms op hun jongere broertjes of zusjes wanneer hun moeder aan het werk is. Daarnaast geeft een aantal alleenstaande moeders aan dat hun tiener kinderen ook op economisch gebied bijdragen aan het gezin. Steun van andere familieleden, zoals broers en zussen, wordt ook door zowel hulpverstrekkers als alleenstaande moeders benoemd, alleen komt dit niet zoveel voor als steun van de ouders.

Wat betreft personen buiten de familiekring die hulp bieden aan alleenstaande moeders valt op dat zowel de alleenstaande moeders als hulpverstrekkers aangeven dat de vaders van de kinderen niet vaak steun bieden. Wanneer zij wel hulp bieden is deze hulp vaak klein van aard. Dit wordt ondersteund door Chant (2004, 20) die aangeeft dat vaders vaak geen verantwoordelijkheidsgevoel hebben naar het voormalige gezin. Volgens een aantal hulpverstrekkers kan dit economische probleem echter aangepakt worden door middel van het aanvragen van alimentatie met de hulp van la Defensoria de la Mujer Indígena (DEMI) of van de inheemse burgemeester. We hebben geen alleenstaande moeders gesproken die geprobeerd hebben alimentatie aan te vragen via deze twee wegen waardoor we niet weten hoe dit ervaren wordt.

Door alleenstaande moeders zelf worden ook vriendinnen aangehaald als bron steun. Hierbij gaat het voornamelijk om emotionele en sociale steun. Door hulpverstrekkers wordt echter gesteld dat alleenstaande moeders emotionele problemen zelden met vrienden bespreken. De hulpverstrekkers halen vriendinnen verder ook niet aan als bron van steun. Steun van andere alleenstaande moeders wordt alleen door alleenstaande moeders zelf opgemerkt. Steun van burens is er volgens alleenstaande moeders en hulpverstrekkers soms ook, maar is volgens alleenstaande moeders vaak klein van aard.

In het kader van hulp van sociale contacten in het algemeen wordt dit door alleenstaande moeders veelal positief ervaren. Hulpverstrekkers hebben het voornamelijk over de hulp van familieleden die essentieel is voor alleenstaande moeders. Een belangrijke kanttekening bij de hulp van informele vangnetten is echter wel dat deze vorm van hulp niet altijd even zeker en structureel is. Zo is hulp die ouders bieden niet altijd even zeker omdat het zo weg kan vallen door een verhuizing of overlijden. Daarnaast geven alleenstaande moeders aan dat de economische hulp van bijvoorbeeld de vader van de alleenstaande moeder of de vader van de kinderen van de alleenstaande moeder alleen gestuurd wordt wanneer het er is.

Kijkend naar hulp van formele vangnetten hebben de meeste alleenstaande moeders die in dit onderzoek meegenomen zijn hulp ontvangen van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling. Een aantal andere alleenstaande moeders ontvangen hulp van Aldeas Infantiles SOS. De rest van de gesproken alleenstaande moeders worden door geen enkele organisatie geholpen. De meeste alleenstaande moeders kennen geen of één organisatie die onder andere alleenstaande moeders helpt. Echter blijkt naar aanleiding van interviews met medewerkers van DEMI, Aldeas Infantiles SOS, Cáritas, Crediempresa, de COCODE van Choacaman I, SOSEP, Save the Children, het gezondheidscentrum, en het Ministerie van Sociale

Ontwikkeling, en met invloedrijke personen, waaronder de pastor en burgemeester, dat er meerdere organisaties zijn die steun bieden aan onder andere alleenstaande moeders. Ondanks de verschillende formele vangnetten die hulp bieden aan alleenstaande moeders zijn alleenstaande moeders zich niet bewust van het bestaan van de meerderheid van deze vangnetten. Er blijkt dus een groter formeel vangnet voor alleenstaande moeders beschikbaar te zijn dan waar zij zich zelf bewust van zijn.

Kijkend naar de behoeftes aan hulp die alleenstaande moeders hebben valt op dat zij voornamelijk economische behoeftes aankaarten. Door hulpverstrekkers worden echter naast de economische behoeftes meer behoeftes benoemd, zoals behoefte aan gezondheidszorg, scholing, en seksuele voorlichting. Verder stellen hulpverstrekkers dat alleenstaande moeders een behoefte hebben aan kinderopvang, omdat ze niet genoeg oppas hebben om te gaan werken of studeren. Deze behoefte aan kinderopvang merken Quisumbing, Hallman & Ruel (2007, 421) ook op, maar wordt niet benoemd door alleenstaande moeders binnen deze studie.

Wat betreft de ervaringen met de hulp van formele vangnetten geeft de meerderheid van de hulpverstrekkers aan dat zij positief verschil zien bij deelname aan projecten. Echter moet hierbij opgemerkt worden dat hulpverleners mogelijk sneller geneigd zijn positief te zijn over de hulp die zij bieden dan alleenstaande moeders zelf. Alleenstaande moeders die hulp ontvangen van Aldeas Infantiles SOS geven aan dat deze hulp helpt. Echter geeft één alleenstaande moeder wel aan dat de hulp onvoldoende is. De alleenstaande moeders die hulp ontvangen van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling geven veelal aan dat deze hulp onregelmatig en niet structureel is. Een kanttekening hierbij is dat alleenstaande moeders mogelijk negatiever spreken over de hulp die zij ontvangen van organisaties, omdat sommige alleenstaande moeders mogelijk dachten dat wij hulp kwamen bieden en hierdoor meer hulp behoevend lijken. Een medewerker van het Ministerie van Sociale Ontwikkeling stelt dat de hulp die zij bieden inderdaad niet elk jaar komt, wat bevestigt dat deze hulp niet regelmatig is. Dit komt overeen met sommige hulp die alleenstaande moeders van informele vangnetten ontvangen. Zoals eerder besproken is deze vorm van hulp soms namelijk onzeker en ook niet structureel.

Naast dat veel formele vangnetten niet bekend zijn bij alleenstaande moeders en dat alleenstaande moeder die hulp van organisaties ontvangen de hulp als onregelmatig zien is er een ander probleem. De hulp die geboden wordt voor alleenstaande moeders is vaak enkel nuttig op de korte termijn. Om voor de lange termijn een verschil te kunnen maken in de sociaaleconomische situatie van alleenstaande moeders en hun families zullen er andere projecten opgezet moeten worden. Er worden veel trainingen gegeven door verschillende

organisaties. Dit zijn echter vooral trainingen voor informeel werk zoals de landbouw of het maken van handwerk. Als er meer trainingen gegeven worden voor het leren van vaardigheden die noodzakelijk zijn voor het verkrijgen van formeel werk zou dit waarschijnlijk beter werken voor alleenstaande moeders. Wel moet ervoor gezorgd worden dat deze trainingen bekend zijn onder alleenstaande moeders, waardoor ze zich bewust zijn van de mogelijkheid tot deze hulp. Gindling & Oviedo (2008, 11) kaarten ook aan dat het belangrijk is dat vrouwen over de juiste vaardigheden beschikken om meer deel te kunnen nemen op de arbeidsmarkt. Gindling & Oviedo (2008, 11) stellen dan ook voor dat de overheid zich meer moet richten op het verhogen van vaardigheden van alleenstaande moeders om zo moeders beter te helpen bij zowel het vinden als het behouden van een goed betaalde baan. Het uiteindelijk kunnen vinden van een betere baan met een beter inkomen zorgt er namelijk voor dat alleenstaande moeders op economisch gebied minder afhankelijk zijn van informele of formele vangnetten, wat ze minder kwetsbaar maakt. Kijkend naar de afhankelijkheid van sociale informele vangnetten zorgen betere verdiensten ervoor dat wanneer een informeel vangnet, zoals een moeder die oppast wanneer de alleenstaande moeder werkt, wegvalt, de alleenstaande moeder de economische middelen heeft om een betaalde kinderopvang te veroorloven. Het neemt dus het probleem van onzekere, onregelmatige en niet structurele hulp weg. Daarnaast vermindert het hebben van een betere baan met betere inkomsten waarschijnlijk ook de economische behoeftes van alleenstaande moeders. Al met al kunnen deze trainingen gefocust op het leren van vaardigheden voor formele banen alleenstaande moeders empoweren en ervoor zorgen dat ze minder kwetsbaar zijn.

Naast trainingen die gegeven kunnen worden op het gebied van het verkrijgen van vaardigheden voor formele banen kunnen microfinancieringsorganisaties bijvoorbeeld informatie bijeenkomsten houden om te laten zien wat men kan met een lening voor een eigen bedrijf. Op deze manier komt er meer bekendheid over andere handvaten die alleenstaande moeders kunnen gebruiken om hun sociaaleconomische positie te verbeteren. Daarnaast kan er meer promotie gemaakt worden voor het gebruiken van anticonceptie of voor het volgen van een opleiding aan een openbare universiteit. Op die manier worden (jonge) vrouwen meer aan het denken gezet over hun toekomst. Een goede manier om deze activiteiten te organiseren zou bijvoorbeeld via de COCODES zijn, omdat die in elke gemeenschap zitten en mensen gemakkelijk kunnen bereiken.

Literatuurlijst

- Adams, R.H. 2004. "Remittances and Poverty in Guatemala." *World Bank Policy Research Working Paper*.
- Becker, S., F. Fonseca-Becker, C. Schenck-Yglesias. 2006. "Husbands' and wives' reports of women's decision-making power in Western Guatemala and their effects on preventive health behaviors". *Social Science & Medicine* 62 (9): 2313-2326.
- Bolino, M.C., W.H. Turnley, J.M. Bloodgood. 2002. "Citizenship behavior and the creation of social capital in organizations." *Academy of Management Review* 27 (4): 505-522.
- Buvinic, M. 1998. "The Costs of Adolescent Childbearing: Evidence from Chile, Barbados, Guatemala, and Mexico." *Population Council* 29 (2): 201-209.
- Buvinic, M., G.R. Gupta. 1997. "Female-Headed Households and Female-Maintained Families: Are They Worth Targeting to Reduce Poverty in Developing Countries?" *Economic Development and Cultural Change* 45 (2): 259-280.
- Carter, M. W. 2004. "Gender and Community Context: An Analysis of Husbands' Household Authority in Rural Guatemala". *Sociological Forum* 19 (4): 633-652.
- Chant, S. 2002. "Researching gender, families and households in Latin America: From the 20th into the 21st century." *Bulletin of Latin American Research* 21(4): 545-575.
- Chant, S. 2004. "Dangerous Equations? How Female-headed Households Became the Poorest of the Poor: Causes, Consequences and Cautions." *IDS Bulletin* 35 (4): 19-26.
- DeMello, M. 2014. *Body Studies: an Introduction*. New York: Routledge.
- Dercon, S. 2002. "Income risk, coping strategies, and safety nets." *The World Bank Research Observer*, 17(2): 141-166.

D'espallier, B., Guérin, I. & Mersland, R. 2011. "Women and repayment in microfinance: A global analysis." *World Development*, 39(5): 758-772.

Devereux, S. 2001. "Livelihood insecurity and social protection: a re-emerging issue in rural development." *Development policy review*, 19(4): 507-519.

Dudgeon, M. R. 2016. "Conceptions of Contraceptions: Feminist Anthropological Perspectives on Men, Women, and Reproductive Health in Two K'iche' Maya Communities" p. 126-145 in *Mapping Feminist Anthropology in the Twenty-First Century*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Fischer, E. F., C. Hendrickson. 2003. *Tecpán Guatemala. A Modern Maya Town in Global and Local Context*. Westview Press: Boulder en Oxford.

Gindling, T. H. & Oviedo, L. *Single Mothers and Poverty in Costa Rica*. 2008. Geraadpleegd op 5 december, 2017. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/35164/1/559459467.pdf>

González de la Rocha, M., A. Grinspun. "Private Adjustments: Households Responses to the Erosion of Work". In *Negotiating Poverty: New Directions, Renewed Debate*, edited by N. Middleton, P. O'Keefe & R. Visser, 7. London: Pluto Press, 2001.

Granovetter, M. S. 1973. "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360-1380.

Harknett, K. 2006. "The relationship between private safety nets and economic outcomes among single mothers." *Journal of Marriage and Family*. 68(1): 172-191.

Heemskerk, M., Norton, A., & De Dehn, L. 2004. "Does public welfare crowd out informal safety nets? Ethnographic evidence from rural Latin America." *World Development*, 32(6): 941-955.

Henly, J. R. 1999. Barriers to finding and maintaining jobs: The perspective of workers and employers in the low-wage labor market. In K. Harknett. "The Relationship Between Private

Safety Nets and Economic Outcomes Among Single Mothers.” *Journal of Marriage and Family* 68 (1): 172-191.

Henly, J. R. 2002. Informal support networks and the maintenance of low-wage jobs. In K. Harknett. “The Relationship Between Private Safety Nets and Economic Outcomes Among Single Mothers.” *Journal of Marriage and Family* 68 (1): 172-191.

Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. 2005. “The contribution of social support to the material well-being of low-income families.” *Journal of Marriage and Family*, 67(1): 122-140.

Kan, M.Y., O. Sullivan, J. Gershuny. 2011. “Gender Convergence in Domestic Work: Discerning the Effects of Interactional and Institutional Barriers from Large-scale Data”. *Sociology* 45 (2): 234-251.

Katz, E. G. 1995. “Gender and Trade Within the Household: Observations from Rural Guatemala”. *World Development* 23 (2): 327-342.

Kavanaugh, A. L., Reese, D. D., Carroll, J. M. & Rosson, M. B. 2005. “Weak ties in networked communities.” *The Information Society* 21(2): 119-131.

Kottak, C. P. *Cultural Anthropology: Appreciating Cultural Diversity*. New York: McGraw-Hill Education, 2015.

Lee-Smith, D., C.H. Trujillo. 1992. “The struggle to legitimize subsistence: women and sustainable development”. *Environment and Urbanization* 4 (1): 77-84.

Lin, N. 2000. “Inequality in Social Capital.” *Contemporary Sociology* 29 (6): 785-795.

Mayoux, L. 2001. “Tackling the Downside: Social Capital, Women's Empowerment and Micro-Finance in Cameroon ”. *Development and Change* 32 (3): 435-464.

Nakaya, S. 2003. "Women and Gender Equality in Peace Processes: From Women at the Negotiating Table to Postwar Structural Reforms in Guatemala and Somalia". *Global Governance* 9 (4): 459-476.

Nelson, M. K. 2000. "Single Mothers and Social Support: The Commitment to, and Retreat from, Reciprocity" *Qualitative Sociology* 23 (3): 291-317.

OECD. *Economics and Finance: Economic reporting*. N.D. Geraadpleegd op 5 december, 2017. <https://www.oecd.org/dac/gender-development/44750400.pdf>

OECD. *Gender and Sustainable Development: maximizing the economic, social and environmental role of women*. 2008. Geraadpleegd op 5 december, 2017. <https://www.oecd.org/social/40881538.pdf>

Page, N., C. E. Czuba. 1999. "Empowerment: What Is It?" *Journal of Extension* 37 (5): N/A.

Pearson, R. "Rethinking gender matters in development". In *Poverty and Development into the 21st Century*, edited by T. Allen & A. Thomas, 18. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Pessar, P. R., Mahler, S. J. 2003. "Transnational Migration: Bringing Gender In". *International Migration Review* 37 (3): 812-846.

Portes, A. 1998. "Social capital: Its origins and applications in modern sociology." *Annual Review of Sociology* 24: 1-24.

Quisumbing, A. R., K. Hallman, M. T. Ruel. 2007. "Maquiladoras and market mamas: Women's work and childcare in Guatemala City and Accra". *The Journal of Development Studies* 43 (3): 420-455.

Ruel, M.T., Brière, B. Hallman, K., Quisumbing, A., & Coj, N. Does subsidized childcare help poor working women in urban areas? Evaluation of a government-sponsored program in Guatemala City. 2002. Geraadpleegd op 16 december, 2017. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/16404/1/fc020131.pdf>

Ruel, M. T., & Quisumbing, M. A. R. 2005. *The Guatemala Community Day Care Program: An Example of Effective Urban Programming*. Intl Food Policy Res Inst.

Scott, J. 1986. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *The American Historical Review* 91 (5): 1053-1075.

Smith, S. S. 2000. "Mobilizing Social Resources: Race, Ethnic, and Gender Differences in Social Capital and Persisting Wage Inequalities." *The Sociological Quarterly* 41 (4): 509-537.

Stoller, R. J. 1994. *Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity*. London: Karnac Books.

Swain, R. B. & Wallentin, F. Y. 2009. "Does microfinance empower women? Evidence from self-help groups in India." *International review of applied economics*, 23(5): 541-556.

The World Bank. 2004. *A World Bank Country Study: Poverty in Guatemala*. Washington DC: The World Bank.

UNDP. *Gender equality*. N.D. Geraadpleegd op 5 december, 2017. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/gender-equality/overview.html>

UNDP. *Nepal Human Development Report 2004: Empowerment and Poverty Reduction*. 2004. Geraadpleegd op 9 december, 2017.

http://hdr.undp.org/sites/default/files/nepal_2004_en.pdf

Vance, C. S. 2005. "Anthropology Rediscovered Sexuality: A Theoretical Comment." In: *Jennifer Robertson (ed.) Same-Sex Cultures and Sexualities. An Anthropological Reader*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 15 - 32.

Westermann, O., J. Ashby, J. Pretty. 2005. "Gender and social capital: The importance of gender differences for the maturity and effectiveness of natural resource management groups." *World Development* 33 (11): 1783-1799.

Wield, D., J. Chataway. "Unemployment and making a living". In *Poverty and Development into the 21st Century*, edited by T. Allen & A. Thomas, 5. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Redes de protección para madres solteras en Santa Cruz del Quiché

Durante ocho semanas en Santa Cruz del Quiché, Guatemala, nosotros investigábamos madres solteras y las personas que ayudan a madres solteras. Nuestra pregunta fue: “¿Cómo apoyan redes de protección en la comunidad de Santa Cruz del Quiché a madres solteras social y económico?” Redes de protección son organizaciones non-gouvernemental, organizaciones de gobierno, contactos sociales como la familia y amigos, y personas importantes como el pastor y el alcalde indígena.

Primero, nosotros investigábamos los problemas sociales y económicos de madres solteras. Las madres solteras y los redes de protección (después sosténes de ayuda) ambos hablan sobre los problemas económicos para ganar suficiente ingresos. Madres solteras frecuentemente tienen un trabajo informal y es difícil ganar muchos ingresos con trabajo informal. Además es difícil conseguir un trabajo en general, especialmente para madres solteras porque las madres tienen que cuidar a los niños. Otra cosa porque es difícil obtener un trabajo mejor es el nivel educativo. Muchas madres solteras no tienen educación adicional, solo escuela primaria y a veces básica. Por lo tanto el situación económico con los ingresos es dura. Las madres solteras y los sosténes de ayuda dicen que los padres de los niños normalmente no apoyan con los gastos. A veces el padre ayuda pero este apoyo es mínimo. Por consiguiente las madres solteras tienen que pagar todos los gastos para los niños.

Según las madres solteras y los sosténes de ayuda hay problemas sociales también. Especialmente los sosténes de ayuda hablan sobre la discriminación contra mujeres. Ellos dicen que a veces los padres no mandan las niñas a las escuelas cuando ellas son pequeñas porque ellas van a casar y los hombres van a cuidarlas. Cuando las mujeres son madres solteras la discriminación es peor según los sosténes de ayuda. Familia y amigos van a comportarse las madres muy diferente y los opiniones de madres solteras ya no son importante. Además de discriminación otros problemas sociales son emocional o psicológico. Especialmente los sosténes de ayuda declaran que hay problemas psicológico para madres solteras. Solo algunas madres hablan sobre este problemas.

Por fin hay un problema social con el cuidado de los niños. Por eso las madres solteras dicen que ellas no tienen suficiente tiempo para, por ejemplo, estudiar. Los sosténes de ayuda hablan sobre las necesidades con el cuidado para trabajar también.

Durante nuestra investigación nosotros veíamos diferentes sosténes de ayuda. Madres solteras hablan mucho sobre la ayuda de familia y especialmente los padres. Ellos ayudan con el cuidado de los niños, un poco de contribución económico o con la alimentación para los niños. Frecuentemente las madres solteras viven juntos con los padres. De vez en cuando madres solteras reciben ayuda de otras madres solteras, amigos o otras familiares. La ayuda de contactos sociales no es seguro o posible todo el tiempo. La situación económico es difícil para todo Guatemala y por eso las madres son vulnerable con la ayuda de los contactos sociales.

Otras sosténes de ayuda son diferentes organizaciones, de gobierno y ONGs. Las madres solteras en este estudio solamente usan Aldeas Infantiles SOS y el Ministerio de Desarrollo Social. A veces las madres conocen la Defensoria de la Mujer Indígena pero ellas no tienen experiencia con la ayuda de DEMI. Sin embargo nosotros encontramos diferentes sosténes de ayuda en Santa Cruz del Quiché. Estos sosténes de ayuda son para ayuda con los niños como guarderías, con capacitaciones sobre agricultura o artesanía, con paquetes alimenticios, o servicios para prestar dinero para negocios. Los sosténes de ayuda aparte de Ministerio, DEMI y Aldeas Infantiles SOS son Crediempresa, Cáritas, el centro de salud, Bienestar Social, SOSEP, Save the Children, los COCODES, y personas importantes para madres solteras son el pastor de la iglesia y el alcalde indígena. Todos los sosténes son para gente en general, no son especialmente para madres solteras pero es posible obtener ayuda cuando una mujer es madre soltera también. Los organizaciones creen que la ayuda de ellos funciona. Las madres solteras en este estudio solo evalúan el Ministerio y Aldeas Infantiles SOS. Ellas dicen que la ayuda del Ministerio no es muy seguro o frecuentemente, pero cuando hay ayuda es bueno. La ayuda de Aldeas Infantiles SOS funciona pero una madre dice que ella quiere más ayuda de Aldeas Infantiles SOS. En general las madres solteras dicen que ellas quieren más ayuda económico de los contactos sociales y de los organizaciones.

Nosotros creemos que el problema es que las madres solteras no conocen los sosténes de ayuda formal como los organizaciones. Muchas madres solteras solo hablan sobre una organización y otras sobre ninguna. Nosotros creemos que hay espacio para mejorar la ayuda a madres solteras también. Ahora las capacitaciones son más temporario. Por ejemplo las clases sobre agricultura o los paquetes alimenticios es ayuda que funciona pero estas soluciones no mejora la situación económico para las madres.

Opciones para el futuro por lo tanto es ayuda más sostenible para madres solteras como capacitaciones con habilidades para trabajo formal. Nosotros creemos también que es una buena idea de dar publicidad a microfinanciación para que es posible empezar un negocio

para madres solteras. Diferentes sosténes de ayuda hablan sobre la educación sexual como un problema en Guatemala también. Más información sobre relaciones sexuales y anticonceptivos podría ser una solución para minimizar madres solteras y madres jóvenes. Nos imaginamos que los COCODES en todas las comunidades son adecuados para dar publicidad a las redes de protección.